

Я досліджую світ

Частина 2

3

Що належить до живої природи?

Що таке рослини?

Рослини — це живі організми, яким властиві живлення, дихання, розмноження, ріст, розвиток та відмирання.

Рослини самостійно створюють поживні речовини та постачають у повітря кисень.

Основні групи рослин

водорості мохи хвоці папороті хвойні квіткові

Життєві форми рослин

Трав'янисті рослини

мають одне або кілька соковитих стебел

Кущі

мають кілька твердих дерев'янистих стебел

Дерева

мають дерев'янисте, товсте і міцне стебло — стовбур

Однорічні рослини

живуть протягом одного року, а потім відмирають

Хвойні рослини

кущі і дерева, що мають листки-хвоїнки

насіння утворюється в шишках; квітка і плід не утворюються.

Багаторічні рослини

мають кореневища, цибулини, бульби, з яких щороку виростають нові рослини

Листяні рослини

дерева і кущі з широкими листками

За редакцією
М. С. Вашуленка

Ганна Ломаковська, Тетяна Єресько, Галина Проценко

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2020

УДК 373.3(075.2)
Я11

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Створено відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти,
розробленої під керівництвом *Р. Б. Шияна*

За редакцією М. С. Вашуленка

Умовні позначення
(інтеграція освітніх галузей)

— природнича

— мовно-літературна

— математична

— інформатична

— технологічна

— громадянська та історична

— соціальна та здоров'язбережувальна

Я11 **Я** досліджую світ : підруч. для 3 класу закладів загальної
середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / Г. В. Ломаковська,
Т. П. Єресько, Г. О. Проценко. — К. : Видавничий дім «Освіта»,
2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-983-126-2.

УДК 373.3(075.2)

ISBN 978-966-983-126-2

© Ломаковська Г. В., Єресько Т. П.,
Проценко Г. О., 2020

© Видавничий дім «Освіта», 2020

ПРИВІТ!

Ми з тобою вже знайомі.

Я твій друг — підручник. Ти вже знаєш: щоб бути успішною людиною у майбутньому й успішним/успішною учнем/ученицею сьогодні, потрібно вміти самостійно вчитися, знаходити необхідну інформацію, критично її осмислювати.

Ти вже вмієш працювати в команді, прислухатися до думок інших і обґрунтовувати свою позицію.

Відкривай іще не відкриті тобою таємниці, проводь експерименти та дослідження, спостережай за навколишнім світом і роби висновки.

Та не забувай: ми досліджуємо світ для того, щоб знати, розуміти, шанувати й оберігати його!

*Щасливої подорожі, цікавих
і корисних відкриттів!*

1 Прочитай текст.

Поясни, які букви пропущено.

Степ. Здається, немає йому кінця-краю. Вільно гуляє вітер. Нав..сні в ст..пу зацвітуть червоні тюльпани, фіолетові, жовті й сині іриси, блакитний барвінок, білі конвалії. Духмяно запахнуть м'ята, чебрець, полин, кульбаба, кропива, ч..стотіл. Це землі державного заповідника Асканія-Нова, що на Херсонщині. Тут ж..вуть л..сиці, тхори, ласки, їжаки, вужі, жовточереві полози, ящірки і навіть отруйні ст..пові гадюки.

- Випиши з тексту назви рослин.
- Пригадай, частиною якої природи є рослини.
- Що «вміють» робити рослини? Обери відповідні слова.

Дихати

Усміхатися

Квітнути

Розмножуватися

Розбиватися

Рости

Рухатися

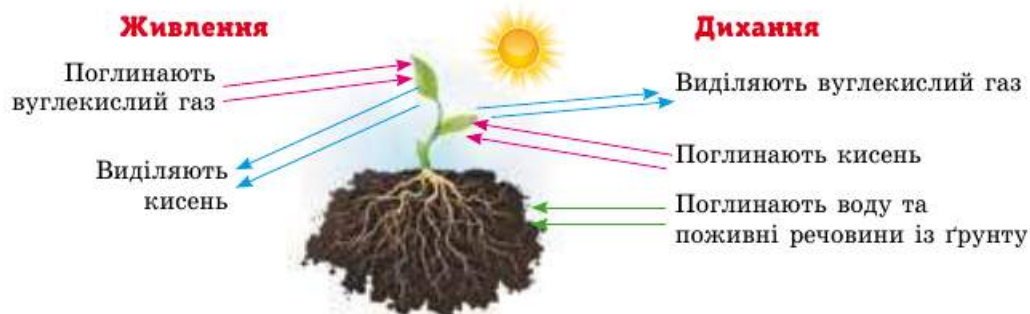
Міркувати

Спати

Рослини — це організми, яким властиві живлення, розмноження, ріст і розвиток.

2 Розглянь схему.

Склади розповідь «Що рослини роблять удень, а що — вночі».

Уночі рослини тільки дихають.

Здатність рухатися — важлива ознака всіх живих організмів. Не є винятком і рослини. Коли вони ростуть і розвиваються, вони рухаються, повертають своє листя і квітки до сонця.

Для **живлення** рослинам потрібні сонячне світло, повітря, вода і поживні речовини з ґрунту.

3 Розглянь світлини.

Водорості

Мохи

Хвощі

Папороті

Хвойні

Квіткові

- Які з цих рослин ти бачив/бачила у своїй місцевості?

Серед рослин розрізняють водорості, мохи, хвощі, папороті, хвойні і квіткові.

- Які рослини ти можеш побачити взимку в зеленому вбранні?

4 Зроби виріб (на вибір).

Нас оточують переважно квіткові рослини.

1 Розглянь малюнки.

- Яку будову мають зображені рослини?
- Чи можна їх назвати квітковими? Чому?

- Об'єднай їх у групи.

Зростають квіткові скрізь. Вони представлені різними життєвими формами: деревами, кущами і трав'янистими рослинами.

2 Пригадай будову квіткових рослин.

Квіткові мають покриття насінини захисним плодом. Саме серед квіткових найбільше культурних рослин, які спеціально вирощує людина.

Квіткові рослини

Квітки

Суцвіття

Соковиті
плоди

Сухі
плоди

3 Склади розповідь про будову своєї улюбленої квіткової рослини.

4 Прочитай і спиши текст.

Мовчазні, замріяні стоять узимку дерева.

Он велетенський дуб, усе ще вкритий золотом пожовклого листя. А он **молода** берізка звисла донизу **довгі** голі віти. А поруч неї струнка вічнозелена ялина (за *Юрієм Старостенком*).

- Назви квіткові рослини, про які мовиться у тексті.
- Випиши виділені слова. Добери до них спільнокореневі слова з різними суфіксами. Проаналізуй будову цих слів.

5 Розбери подані слова за будовою.

Дуб — дубок, береза — берізка, ялина — ялинка.

- Поясни, яка частина другого слова змінила значення першого слова.

Дізнаюся про особливості хвойних рослин

1 Прочитай вірш.

Грицько Бойко

Пахне смолою ялинка зелена,
каже бабусі маленька Олена:
— Насіння з ялинки нам стане
в пригоді,
посадимо саме таку на городі,
бо ця деревина потрібна мені —
цукерки на ній
виростають смачні!

- Про яке хвойне дерево йдеться у вірші?
- Чи справді на ялинці можуть з'явитися цукерки? Якщо так, то коли?
- Як ти гадаєш, що відповідь бабуся своїй онуці?
- Пригадай інші назви хвойних дерев.

2 Порівняй грушу і ялину.

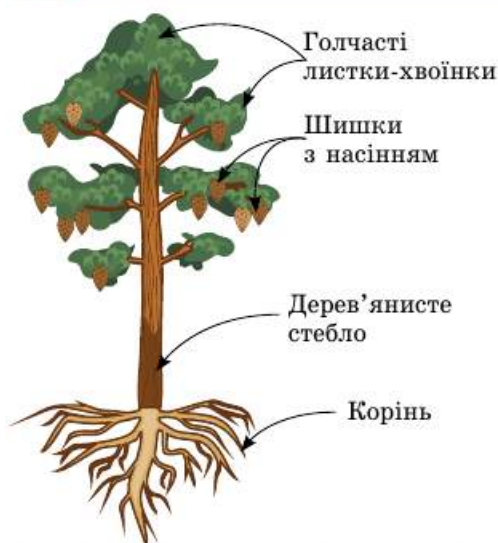
- Чим вони відрізняються за будовою?

У ялини гілки розташовуються кільцями. За один сезон наростає одне кільце. За їх кількістю можна встановити вік дерева. Листки в ялини — **хвоя**, а замість соковитих плодів у неї **шишки**.

Хвойні рослини — це вічнозелені дерева і кущі.

Цікаві факти

Серед Олешківських пісків на Херсонщині можна побачити дивососну. Вітри вимели з-під неї ґрунт, і дерево стоїть на голих триметрових коренях, як на «ходулях».

3 Досліди і розкажи.

- Які дерева переважають у твоїй місцевості: листяні чи хвойні?
- Поміркуй, чому новорічними деревами вважаються хвойні, а не квіткові рослини.
- Яку користь приносять людині хвойні дерева?
- На прапорі якої країни зображено листок? Назви дерево і країну. Це дерево є квітковою рослиною чи хвойною?
- Яке дерево є символом Києва?

4 Порівняй висоту хвойних рослин.

Цікаві факти

Найвища у світі хвойна рослина секвоя сягає до 100 метрів заввишки.

Команда — наказ, вказівка виконати певні дії.
Виконавець — об'єкт, який виконує команди.
Виконавцями можуть бути люди, тварини.

1 Розглянь малюнки.

Назви об'єкти, які можуть бути виконавцями.

2 Визнач за малюнками, яку команду виконує робот Тоша.

Назви команди, використовуючи спонукальні речення.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота говорити та думати.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Говорить: «Привіт» упродовж 2 сек
	Чекає 1 сек
	Думає: «Я Рудий кіт»

На малюнку наведено послідовність команд, які повинен виконати Рудий кіт.

Здай
тривалість

Введи
текст

Етапи виконання

1. Переглянь мультфільм та ознайомся із середовищем програмування **Scratch**.

2. Перетягни блок в область **Скрипти**.

3. Перетягни блок в область **Скрипти** та об'єднай його з попередніми.

4. Зміни у блоках текст за замовчуванням на потрібний. Запусти групу блоків на виконання — підведи до блоку вказівник мишки і клацни ліву кнопку.

Поспостерігай за поведінкою Рудого кота.

Чим відрізняються результати виконання команд **подумати** та **говорити**?

5. Перемісти **Стартовий блок** в область **Скрипти** та розмісти його першим.

6. Запусти скрипт на виконання — натисни .

7. Оформи сцену.

1 Назви зображені рослини.

а

б

в

г

г

д

- Які з них не можуть вирости без піклування людини? А які є і дикорослими?

Люди здавна вирощують рослини для власних потреб. Це морква, жито, кукурудза, черешня тощо. Але всі вони походять від дикорослих рослин і мають назву **культурні рослини**. Деякі з них не можуть вирости без піклування людини.

2 Поміркуй і розкажи.

Які рослини, на твою думку, не можуть вирости без піклування людини?

- Які ще рослини людина вирощує для власних потреб? Назви їх.

Людина використовує культурні рослини не лише для вживання їх у їжу, а і для годування тварин, прикрашання оселі, лікування хвороб.

3 Прочитай і розкажи.

Розглянь схему. Люди яких професій вирощують, доглядають та збирають культурні рослини у полях?

Тракторист

Агроном

Комбайнер

Сільськогосподарський робітник

Словничок

Агроном — фахівець, що має знання з питань землеробства (як обробляти ґрунт, підживлювати рослини тощо).

Комбайнер — робітник, який на комбайні збирає врожай.

Селекціонер — фахівець, що виводить нові сорти рослин.

Сільськогосподарські робітники — працівники, які виконують різні види польових робіт (збирають урожай, вантажать його тощо).

Цікаві факти

Велику кількість культурних рослин було завезено з інших держав і навіть материків.

1. Помідор у Європу було завезено з Південної Америки.
2. Центром походження перцю є Мексика.
3. Баклажан «приїхав» до України з Індії.

4 Досліди походження культурних рослин.

- Знайди інформацію про одну з культурних рослин, яку було завезено до України з іншої країни.
- Склади про неї казку.

1 Прочитай уривки з повісті «Незвичайні пригоди Карика і Валі».

- Назви рослини, про які йдеться у кожному уривку.
- До якої групи рослин вони належать?

Уривок 1 ...Над верховіттям лісу тихо похитувалися червоні кулі. Із куль, наче голки їжака, стирчали в усі боки буряково-червоні труби.

— Що ж це таке? — зацікавився професор і раптом вигукнув зі сміхом:

— Конюшина!..

Уривок 2 ...Навколо шумів ліс. Довгі, ледь зігнуті стовбури тягнулись угору, наче гігантські свічки. Кожне дерево стояло, як довга жердина, на яку нап'яли зверху гігантську білу шапку. Це були звичайнісінькі кульбабки...

Уривок 3 ...Поряд з квітами конюшини гойдалися в повітрі, здригаючись і пританцьовуючи, лілові дзвони. Вони просвічувалися на сонці, і земля під ними здавалася теж ліловою.

— Ну, що-що, а це я знаю! — весело сказав професор. — Про вас навіть вірші написані.

І він заспівав на весь голос:

«Дзвоники мої, квіти степові...» (за Я. Ларрі).

- Згадайся, чому у другому уривку автор називає стебло кульбабки гігантською свічкою.
- Поміркуй, чи люблять кульбабки затінок.

Без сонячного **світла** неможливе життя рослин. У горах, пустелях постійно існує надлишок світла. А в темних лісах, печерах, на дні водойм його обмаль. Тому рослини пристосувалися до різних умов життя.

2 Склади розповідь за схемою.

- Які існують види рослин?

Світлолюбні
рослини

Сосна

Підсніжник

Кульбаба

Вороняче око

Плющ

Ялина

Рослини,
які ростуть
у затінку

- Доповни схему власними прикладами.

Середовище існування —
це те, що оточує рослину
і впливає на її життя.

- Поміркуй, без чого, крім світла, не можуть існувати рослини. Порівняй свої міркування зі схемою.

Важливою умовою існування
рослин є **тепло**.

3 Розглянь види рослин за їхньою потребою у теплі.

Теплолюбні

Холодолюбні

Вода — одна з найважливіших умов існування рослин. Тому рослини, які зростають у **засушливих місцях**, уміють її видобувати і зберігати. А допомагають їм у цьому довге коріння і соковиті листки.

1 Розглянь світлини.

- Прочитай назви рослин посушливих степів. Запам'ятай їх.

Тонконіг

Цмин пісковий

Ковила

Костриця

Рослини прісних водойм живуть в умовах **надлишку води**.

Глечики жовті

Ряска

Верба

Латаття біле

Рогоз

2 Поміркуй і скажи.

- Які рослини можна назвати вологолюбними?
- Які з них ростуть у твоїй місцевості?

3 Прочитай початок казки.

Як маленька крапелька допомогла квіточці

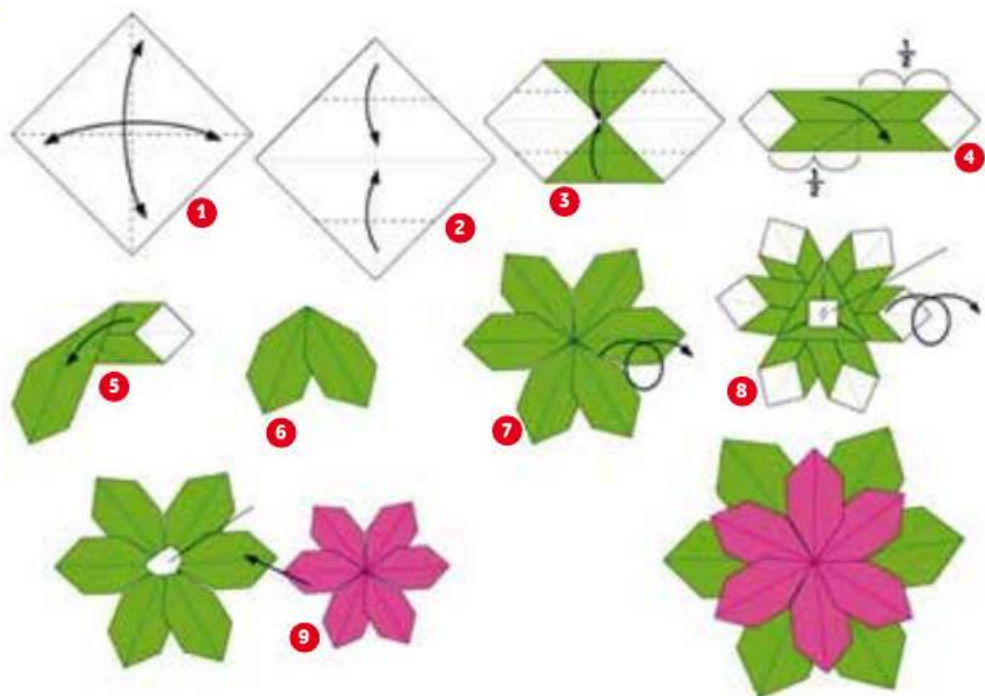
На маленькій хмарці жили краплинки. Вони прагнули пізнати світ та знайти нових друзів. Одного разу вони зістрибнули із **хмаринки** на землю, приєдналися до талої води, стали прозорими потічками і побігли в невідому далеч, вливаючись у великі шумливі потоки.

Маленька крапелька мандрувала серед інших, весело плюскотіла хвилями. Вона побачила, який чудовий наш край з його лісами і долинами, горами і **ріками**. У неї перехоплювало подих від хвилювання і захоплення.

Одного разу побачила крапелька маленьку квітку з майже зав'ялими листочками...

- Придумай кінцівку.
- Випиши виділені слова. Добери до них спільнокореневі і познач їх будову.

4 Зроби квітку в техніці оригамі.

Система команд виконавця — набір команд, які може виконати цей виконавець.

1 Поміркуй.

Систему команд виконавця Тукса подано на малюнку.

Систему команд виконавця Олівця подано в таблиці.

Команда	Дія
↓	На 1 клітинку вниз
↑	На 1 клітинку вгору
←	На 1 клітинку вліво
→	На 1 клітинку вправо
↙	На 1 клітинку вліво вниз
↘	На 1 клітинку вправо вниз
↖	На 1 клітинку вліво вгору
↗	На 1 клітинку вправо вгору

- Скільки команд входить до системи команд виконавця Тукса?
- Скільки команд входить до системи команд виконавця Олівця? Запиши в зошиті.
- Які команди можуть виконувати і Тукс, і Олівець?

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота змінювати розмір.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Говорить: «Росту» впродовж 2 сек
	Збільшується
	Думає: «Зменшуюся!»
	Зменшується

На малюнку наведено послідовність команд, які повинен виконати Рудий кіт.

Вводимо текст

Задай тривалість

Задай, на скільки треба змінити розмір

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму **Scratch**.
2. Перетягни блоки в область **Скрипти** і об'єднай їх у наступній послідовності.

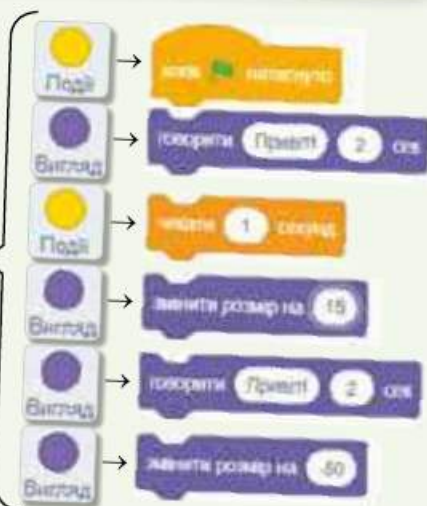

Блоки шукай в контейнерах відповідного кольору.

3. Запусти скрипт на виконання — натисни
4. Оформи сцену.

Контейнер

1 Розглянь світлини насіння квіткових і хвойних рослин.

- Порівняй форму і розмір насіння. Чи різняться вони?

Життя кожної квіткової та хвойної рослини починається з насінини. Після повного дозрівання насіння в одних рослин має пройти період зимового спокою. В інших рослин насіння може прорости відразу, як дозріє. Для росту і розвитку насінню потрібно, щоб воно потрапило в теплий ґрунт, у якому є вода і повітря. Отже, нову рослину можна виростити **з насінини**.

2 Розглянь схему і склади розповідь.

- Які існують інші способи розмноження рослин?

3 Прочитай і запам'ятай.

Цибулінами розмножуються гіацинт, тюльпан, лілія, цибуля, нарцис, часник. Одна цибулина може утворити кілька маленьких цибулинок-діток.

Кореневіщами розмножуються конвалії, іриси, пирій, м'ята, півонія.

Картопля, земляна груша розмножуються **бульбами**.

Дерева і кущі часто розмножуються частинами стебла — **стебловими живцями**.

Вусами розмножуються полуниця, суніця, жовтець.

Лісьям розмножуються фіалка, бегонія.

4 Виконай практичну роботу.

Найчастіше фіалки розводять за допомогою листків.

- 1 Відріж черешок листка фіалки, залишивши не менше 3 см довжини паростка.
- 2 Посади листок у землю.
- 3 Полий листок. Дізнайся, фіалка теплолюбна рослина чи ні.
- 4 Спостерігай за ростом фіалки.

Тобі знадобляться:

- горщик;
- земля;
- ніж;
- лопатка;
- вода для поливу.

1 Пригадай і назви зображені гриби.

а

б

в

г

- Які з них є їстівними?
- Пригадай будову грибів. Назви їх частини.

Гриби, що мають на поверхні ніжку і шапинку, називають **шапинковими**.

Але на поверхні ми бачимо лише плодове тіло, яке «живе» приблизно тиждень. Основна частина гриба схована під землею. Це — переплетені між собою «нитки», які називають **грибницею**. Через неї гриби живляться. Грибниця, на відміну від плодового тіла гриба, може існувати десятки і навіть сотні років!

2 Прочитай текст.

Мацутаке — це найцінніший гриб у Японії та інших країнах Азії. Великої цінності цим грибам надає їхня рідкість, адже ростуть вони тільки у природних умовах на стовбурах червоної сосни. Також вони цінуються через те, що ніхто не зміг виростити ці гриби штучно.

- Випиши із другого речення іменники.
- Пригадай назви грибів, які людина вирощує штучно.
- Ти, мабуть, чув/чула, що гриби довго перетравлюються. Знайди інформацію про те, чи можна дітям куштувати гриби. Поділися нею з однокласниками/однокласницями.

3 Що «вміють робити» гриби?

Обери відповідні дієслова.

Пересуватися

Спати

Рости

Живитися

Робити запаси їжі

- Чим гриби подібні до рослин, а чим — до тварин?

Гриби живляться готовими поживними речовинами, як тварини, але ростуть і ведуть прикріплений спосіб життя — як рослини.

Гриби — **окрема група організмів**.

4 Поміркуй і розкажи.

- Що зображено на світлинах?

- Поміркуй, на якій світлині гриб — це ворог.
- Як ти вважаєш, яке значення має гриб у виготовленні об'єктів, зображених на світлинах а–в?

Хліб, квас виготовляють із **дріжджових грибів**. За допомогою непомітних оку грибів виготовляють ліки, що рятують життя багатьом людям. У природі гриби що-осені «перетравлюють» опале листя, звільняючи місце для нових рослин, а також перетворюють рештки рослин і тварин на перегній.

Водночас серед грибів виділяють чимало збудників небезпечних захворювань людей, рослин і тварин.

Ще в давнину люди навчилися лікувати різні хвороби травами. Вони щиро вірили, що рослини мають чарівну силу. Тому й назви їм давали гучні: дивосил, чистотіл, звіробій...

1 Розглянь лікарські рослини.

Звіробій

Ромашка лікарська

Обліпиха

Шипшина

Календула

Журавлина

Подорожник

М'ята

- Які з них ростуть у твоїй місцевості?
- Зроби припущення: чи можуть лікарські рослини бути не лише трав'янистими рослинами.

2 Перевір свої припущення.

- Прочитай вірш. Спиши його.
- Підкресли види рослин.

Тут суцвіття диких трав,
на Купала їх збирав.
Із кущів — листки, коріння,
а з дерев — бруньки, насіння.
Ціла, бачите, аптека,
для здоров'ячка безпека.

Лікарськими рослинами є не лише трав'янисті рослини, а й дерева та кущі.

Усі лікарські рослини мають **лікувальні властивості**.

3 Розглянь малюнок.

- Прочитай назви зображених лікарських рослин.
- Скільки гривень коштують 100 г кожної рослини?
- Які рослини найдешевші? Яка рослина найдорожча?
- Скільки всього гривень коштуватимуть 200 г квіток волошки, 300 г ромашки і 100 г бруньок тополі?
- Яка трава коштуватиме найдорожче?

- Скільки всього гривень коштуватимуть усі лікарські рослини, якщо купити кожної по 100 г? Знайди загальну масу такої покупки.

4 Підготуй доповідь.

Знайди інформацію про одну з лікарських рослин (трав'янисту, кущ або дерево) і підготуй твір-опис.

Алгоритм — це послідовність команд.

В алгоритм можуть входити тільки ті команди, які виконавець може виконати, тобто команди із системи команд цього виконавця.

Команди алгоритму записуються послідовно одна за одною. Для зручності команди іноді нумеруються.

1 Розглянь світлини.

Допоможи роботу Тоші пригостити Елзіка яблуком — визнач правильну послідовність дій. Запиши в зошиті алгоритм.

2 Склади алгоритм.

Пригадай два відомі тобі правила української мови і подай їх у вигляді алгоритмів.

3 Попрацюйте в парах.

- Склади алгоритм, допустивши в ньому 1–2 помилки.
- Запропонуй знайти ці помилки своєму однокласникові/своїй однокласниці.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота змінювати зовнішність.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Говорить: «Привіт! Я — Рудий кіт» Говорить: «Я можу змінювати колір» Змінює колір

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму Scratch.

На малюнку наведено послідовність команд, які повинен виконати Рудий кіт.

Запусти команди на виконання — підведи до будь-якої команди вказівник і двічі клацни ліву кнопку миші.

Уважно спостерігай за поведінкою Рудого кота.

У команді **змінити ефект** введи нове значення, наприклад 50.

Запусти команди на виконання. Як змінилася зовнішність Рудого кота?

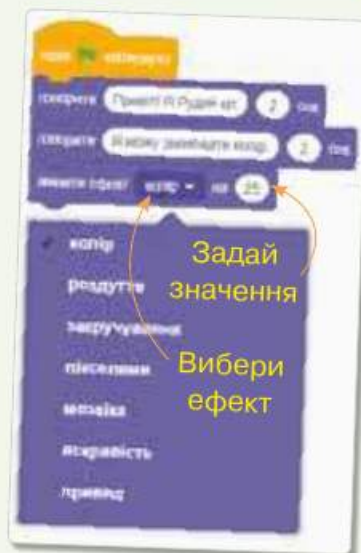
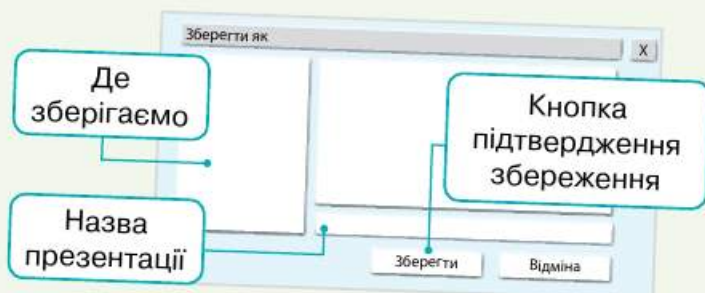
2. Досліди команду

Перетягни команду в область **Скрипти** та зроби її другою.

Запусти команди на виконання. Як змінюється зовнішність Рудого кота?

3. Збережи проєкт.

1 Розглянь світлини і прочитай.

Борщівник

Росте вздовж
лісових доріг,
на галявинах

Спричиняє опіки,
які проявляються
через кілька годин
після контакту

Аконіт

Росте на берегах
річок, гірських
луках

При контакті зі
шкірою викликає
свербіж. Можливе
зниження темпе-
ратури тіла

Беладонна

Росте
в лісі,
біля річок

Починає хрипіти
голос, пересихає
горло. Отруєння
може мати летальні
наслідки

На вигляд це нічим не примітні рослини, але контакт із ними може мати серйозні наслідки як для людей, так і для тварин. Це **отруйні рослини**.

2 Установи відповідність.

- Розгадай ребуси.
- Упізнай квітку за її описом.
- Запам'ятай ці отруйні рослини.

”

А

Має розгалужене стебло.
Улітку з'являються білі ма-
ленькі квітки, що утворюють
парасольку.

Відрізняється непри-
ємним запахом. Має
квітки у формі глечика
брудно-білого кольору.

Б”

3=T

Отруйними можуть бути не лише дикорослі рослини, а й кімнатні. Особливо небезпечним є їх сік. Потрапляючи на шкіру, він може спричинити свербіж та опіки.

3 Відгадай назви отруйних кімнатних рослин.

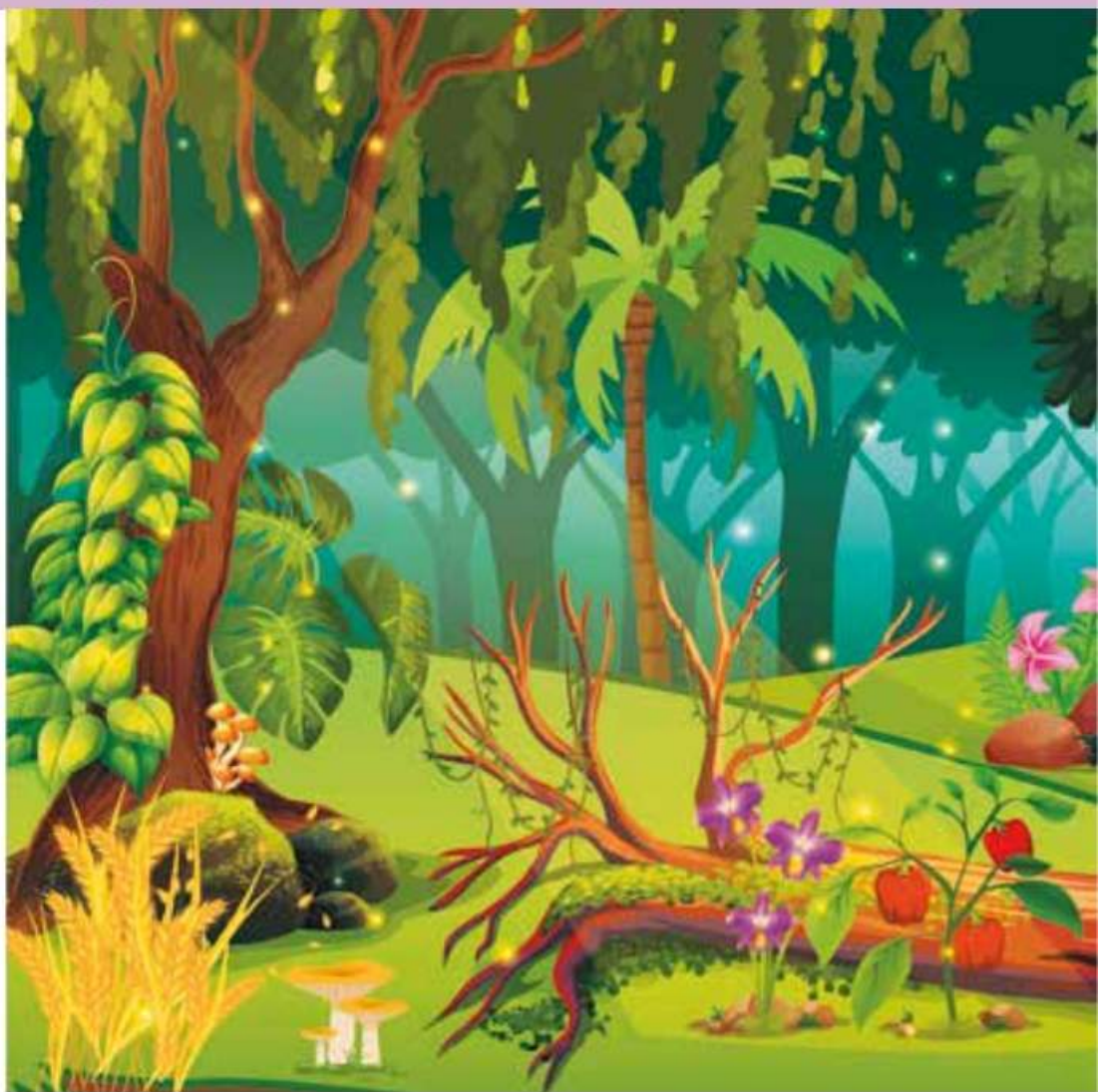

Обов'язково мий руки після догляду за кімнатними рослинами.

4 Підготуй доповідь про свою улюблену кімнатну рослину.

План доповіді

- 1 Назва рослини.
- 2 Період цвітіння (якщо квітне).
- 3 Колір квітки.
- 4 Чи є вона отруйною.

1 Розглянь малюнок.

- Чи можна назвати цей ліс дивним? Чому?
- Назви рослини, які в природі не ростуть поряд одна з одною.
- Пограйте в парах у гру «Я знаю п'ять рослин...».
- Доведи, що рослини приносять людям користь, але вони не завжди безпечні.

2 Попрацюй самостійно.

- Підготуй цікаві факти про одну з рослин дивного лісу.
- Розкажи їх у класі.

3 Продовж речення.

- Квіткові рослини — це ... .
- Ялина, сосна, кедр, тис — ... рослини.
- До культурних рослин належать ... , а до дикорослих — ... .
- Для життя рослинам необхідні ... .
- Рослини по-різному пристосувалися до природних умов. Наприклад, ...
- Існує кілька способів розмноження рослин, а саме: ... .

Чи впливають тварини на природу?

1 Пригадай і назви групи тварин.

Цвітіння

Ріст

Живлення

Розвиток

Дихання

Розмноження

- Що властиве тваринам? Вибери відповідні слова.

2 Порівняй тварин за розміром і будовою.

90 см

8 см

55 см

28 мм

- На скільки міліметрів коник менший від колібрі?
- Зроби висновок: чи різняться тварини за розміром і будовою.
- Поміркуй, які організми можна побачити тільки під мікроскопом.

Значення тварин у природі величезне. Якби не **комахи**, які запилюють рослини, у них не утворювалося б насіння. Без активної діяльності тварин не було б ґрунтів. **Дощові черви** постійно вносять у ґрунт рештки рослин, із яких утворюється перегній. **Водяні тварини** очищують воду від забруднення. Наші предки жили виключно за рахунок полювання й рибальства.

- Розкажи, яку роль відіграють свійські тварини.

3 Склади розповідь за світлиною.

- Розглянь світлини. Обери одну з них.
- Склади розповідь, як людина завдає шкоди тваринам.
- Дай поради людству.

4 Прочитай текст.

Пішли хлоп'ятка погуляти. Весело бігати по м'якому білому снігу! Біжить Василько, за ним Миколка, а потім ціла юрба.

— Погляньте, скільки синичок сидить на деревах! — крикнув Миколка.

— Ой багато! — перебив Василько. — Це в них зимові збори. Нарада... Обговорюють, де їм їжу взяти. От багато!

— Ходім зженемо! — крикнув хтось із дітей.

Шумно затріпотіли крила, засвистіли пташки. Піднялися над лісом і понеслися швидко (за *О. Копиленком*).

- Чи правильно повелися хлопці?
- Чи можна сказати, що вони поважають тварин?
- Як вчинив би/вчинила б ти?
- Випиши з перших двох речень іменники.

5 Зроби тварину із пластикових пляшок (на вибір).

Істинними називають правильні висловлювання, а **хібними** — неправильні висловлювання.

1 Досліди алгоритм.

Олесь склав алгоритм розв'язування рівнянь. Чи правильний алгоритм він склав? Обґрунтуй відповідь.

Алгоритм розв'язування рівнянь

1. Запиши рівняння.
2. З'ясуй, який компонент невідомий.
3. Пригадай правило знаходження цього невідомого компонента.
4. Склади вираз, використовуючи згадане правило.
5. Запиши цей вираз.
6. Обчисли значення цього виразу.
7. Зроби перевірку.
8. Запиши відповідь.

2 Попрацюйте в парах.

Поміркуйте, які із цих висловлювань завжди істинні, а які — завжди хибні. Чому?

У двох тижнях 14 днів.

У місяці 30 днів.

Лютий іде за січнем.

Рік триває 365 днів.

Дві доби мають 50 годин.

Сума завжди більша за один із доданків.

Різниця більша, ніж від'ємник.

Ділене дорівнює частці.

Множник дорівнює добутку.

3 Склади алгоритм.

Склади алгоритм знаходження периметра прямокутника за даними його довжини і ширини. Виконай його, якщо довжина прямокутника 20 см, а ширина — 10 см.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота рухатися та змінювати колір.

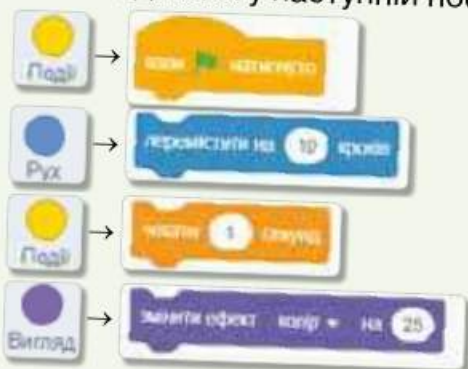

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Переміщується на 10 кроків
	Зупиняється
	Думає: «Змінюю колір»
	Змінює колір

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму **Scratch**.

2. Перетягни команди в область **Скрипти** і об'єднай їх у наступній послідовності.

3. Досліди команду **Завжди**.

Розмісти команди алгоритму всередині команди, як показано на малюнку.

4. Запусти на виконання скрипт та поспостерігай за поведінкою Рудого кота.

5. Оформи сцену.

Комахи — найчисленніша група тварин, яка пристосувалася до різноманітних умов існування.

1 Розкажи за схемою про середовище існування комах.

Ліси, степи, луки

Прісні водойми

Організми інших істот

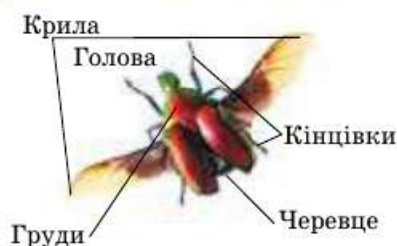

- Доповни схему власними прикладами комах.

2 Розкажи, як відбувається розвиток метелика.

3 Поміркуй, що спільне в усіх комах.

Тіло комах складається із трьох частин: голови, грудей і черевця. Вони мають три пари ніг (кінцівок). У переважної більшості комах є крила.

Для того, щоб розрізняти рослини, тварин й інші організми, учені розподілили їх на певні групи, що мають спільні ознаки. Ці групи називають **видами**.

Усі комахи постійно заклопотані пошуками їжі. Одні комахи поїдають дикорослі й культурні рослини — їх називають **рослиноїдними**. Інші — **хижі** — полюють на рослиноїдних комах. Існує ще одна група комах, які живляться рослинними і тваринними рештками. Це «**санітари**».

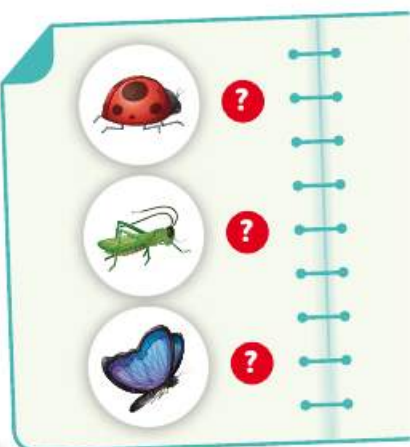
4 Попрацюйте в парах.

Визначте, яке число відповідає кожній комасі.

$$\left(\begin{array}{c} \text{Літунка} \\ \cdot \\ \text{Хижа} \end{array} \right) \cdot \text{Білокрилка} = 60$$

$$60 : \begin{array}{c} \text{Хижа} \end{array} = 6$$

$$60 : \begin{array}{c} \text{Літунка} \\ : \\ \text{Білокрилка} \end{array} = \begin{array}{c} \text{Хижа} \end{array}$$

5 Вигадай кінцівку казки.

На дереві сиділа білочка. Вона їла горіх. Смачний, бо аж очі заплющила. Крихта горішка впала на землю. За нею друга, третя. Багато крихт впало на землю.

А стежечкою між травою бігла Мурашка. Поспішала по їжу маленьким мурашенятам. Раптом чує — падають із дерева крихти горішка. Скуштувала Мурашка — горішок запашний і смачний. Понесла Мурашка крихту горішка до мурашника... (за В. Сухомлинським).

- Випиши з тексту прикметники.

1

Пригадай, у чому особливості будови риб.

Лящ

Короп

Скумбрія

Карась

Окунь

Хек

Сом

Камбала

Плітка

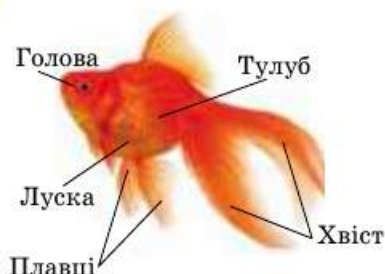
Усі риби — водяні тварини з обтічною формою тіла, яке вкрите лускою і шаром слизу.

Цікаві факти

Людина використовує знання про будову тварин навколишнього світу в інженерії.

Так, люди побачили, що риби мають обтічну форму тіла, що дає їм можливість вільно і швидко пересуватися у воді. Ці знання люди застосували під час створення підводних човнів, які мають краплеподібну обтічну форму.

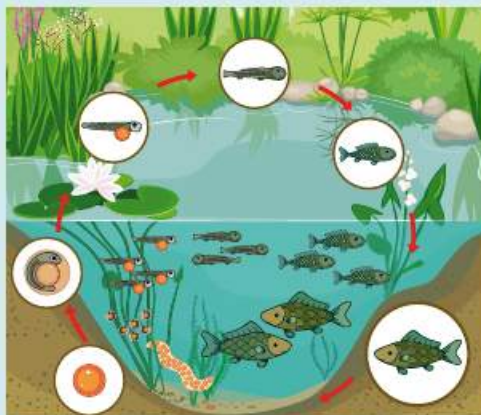
Дихають риби за допомогою зябер розчиненим у воді киснем.

Риб поділяють на морських і прісноводних.

2 Об'єднай риб у дві групи.

- Розглянь світлин завдання 1.
- Назви спочатку прісноводних риб, а потім — морських.
- Наведи свої приклади обох груп риб.

Щойно зійде на водоймах крига, риба піднімається з ям угору. Починається період розмноження — **нерест**. Під час нересту в риб змінюється зовнішній вигляд, наприклад забарвлення. З ікринок з'являються личинки, які згодом стають мальками. Дуже багато ікринок, личинок і мальків гинуть, тому риби відкладають велику кількість ікринок.

3 Розглянь малюнки.

Сом — 400 кг

Щука — 17 кг

Судак звичайний — 11 кг

- Маса якої риби найбільша?
- На скільки кілограмів маса сома більша за масу щуки і судака разом?

1 Прочитай казку.

Пихата жаба

Сподобалося жабі, як журавель співає. Сидить вона в болоті, слухає журавлиний спів і думає: «Навчуся і я співати по-журавлиному».

Довго вчилася вона співати по-журавлиному і таки навчилася. Розмовляють із нею по-жаб'ячому, а вона мов не розуміє — відповідає по-журавлиному. Розгнівалися жаби й дорікають своїй подружці:

— Ти ж така жаба, як і ми, чого ж ти не хочеш розмовляти по-жаб'ячому?

Жаба задерла голову й каже:

— А може, у мене виростуть крила, і я полечу, як журавель!.. (Василь Сухомлинський).

- Випиши з останнього речення спочатку іменники, а потім дієслова.
- Де тобі доводилося бачити жаб? Де живуть ці тварини?

Словничок

Пихата — якій притаманна надмірно висока думка про себе.

Жаби живуть і на землі, і у воді. Тому вони належать до групи тварин, яких називають **земноводними**.

- Поміркуй, які ще тварини належать до цієї групи.

2 Розкажи за схемою, якими бувають земноводні.

Хвостаті

Саламандра

Тритон

Безхвості

Жаба

Квакша

Свою ікру земноводні відкладають у воду. З ікринок жаб виходять личинки — **пуголовки**, а з них уже виростають жаби.

3 Назви зображених тварин.

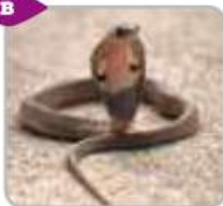
а

б

в

г

- Поміркуй, як можна назвати цю групу тварин.

Ці тварини пересуваються плазуючи. Тому їх називають **плазунами**.

4 Вибери і назви плазунів.

Полоз
жовточеревий

Їжак

Гадюка
лісостепова

Скат

Медуза

Хамелеон

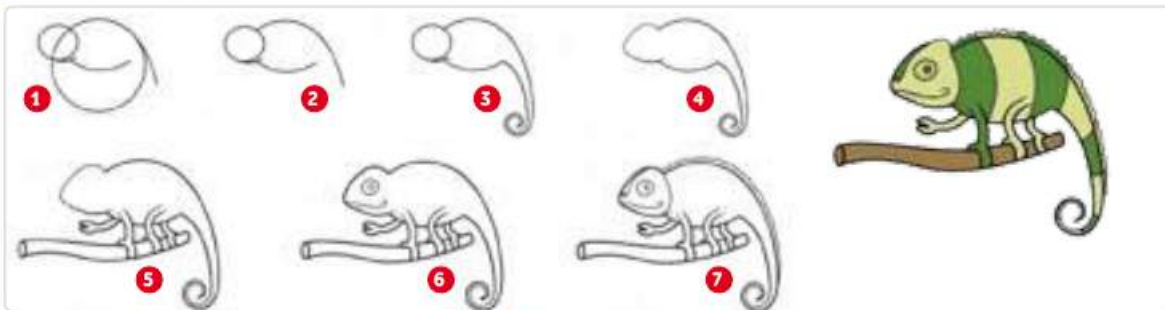
Динозавр

Кріт

- Яких плазунів можна побачити у твоєму краї?

5 Намалюй хамелеона.

Висловлювання, яке утворюється із двох простих висловлювань за допомогою слів *якщо* і *то*, називають **логічним слідуванням**.

Прості висловлювання

Логічне слідування

Хлопчик сміється

У цього хлопчика гарний настрій

Якщо хлопчик сміється, то в цього хлопчика гарний настрій

1 Закінчи висловлювання, щоб воно було істинним.

Якщо брат старший, ніж сестра, то сестра ... .

Якщо джерельце вужче, ніж ріка, то ріка ... .

Якщо Ганнуся зі школи вийшла раніше, ніж Олесь, то Олесь вийшов ... .

Якщо поїзд рухається швидше, ніж велосипед, то велосипед ... .

2 Досліди алгоритм.

Елзик склав алгоритм переходу вулиці по пішохідному переходу без світлофора.

1. Зупинися біля бровки тротуару.
  2. Подивися ліворуч.
  3. Дочекайся, поки зліва проїде весь найближчий транспорт.
  4. Дійди до середини дороги.
  5. Подивися праворуч.
  6. Перейди дорогу до кінця.
- Чи правильний алгоритм він склав?
  - Яку команду пропущено в цьому алгоритмі?
  - До чого може призвести виконання такого алгоритму?

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота одночасно говорити, змінювати колір та розмір, зникати і з'являтися.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Говорить: «Привіт! Я — Рудий кіт» Говорить: «Я можу змінювати розмір!» Збільшується Зменшується на 50 Говорить: «Я можу змінювати колір!» Змінює колір Говорить: «Я можу зникати зі сцени!» Зникає зі сцени Спостерігаємо Говорить: «І знову з'являтися!» З'являється знову на сцені

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму **Scratch**.
2. На малюнку наведено послідовність команд, які повинен виконати Рудий кіт.

1 Розкажи, чим птахи відрізняються від інших тварин.

Тіло птахів укрите пір'ям і поділяється на голову, шию, тулуб і кінцівки. Зубів нема, але є дзьоб. За допомогою передніх кінцівок — крил — птахи літають.

2 Розв'яжи задачу.

В Україні налічується 17 видів земноводних, а птахів — на 407 видів більше. Скільки в Україні налічується видів птахів?

3 Прочитай текст.

З лелекою пов'язано безліч легенд та вірувань. Птаха здавна шанували різні народи світу. Ось, наприклад, слов'яни вважали лелеку символом добробуту і щасливої долі. Тож якщо на сільській хаті з'являлося гніздо, господарів чекали злагода, здоров'я та гарний урожай.

Бусол, жабоїд, веселик, боціон, гайстер — як тільки не називають лелеку в різних регіонах України. А на Житомирщині навіть існує повір'я, що лелеки мають людські імена. Тож якщо покликати птаха його іменем, він неодмінно поверне голову.

На Поліссі випікали галіопу — печиво, яким «пригощали» лелек, прохаючи доброго врожаю: «Бузьку, бузьку, на тобі галіопу, а ти мені дай жита копу...»

Цікаво зустрічали приліт лелек у Німеччині: влаштовували гуляння, святкові походи, дзвонили у дзвони. Учням замість уроків читали казки. Вулицями крокували юрми дітей, всі веселилися та розважалися. Німці свято вірили: якщо дівчина навесні вперше зустріне пару чорногузів, неодмінно цього року стане заміжньою, якщо ж одного — ще ділуватиме.

- Визнач тип тексту.
- Як називають лелеку в різних регіонах України?
- Як зустрічали лелек на Поліссі? А в Німеччині?
- Пофантазуй і склади казку «Чому в лелеки чорні крила».

Усі птахи різняться за способами живлення.

4 **Попрацюйте в парах.**

- Доповніть види птахів своїми прикладами.
- Відгадайте загадки.
- Запишіть відгадки у зошиті.
- Поміркуйте, до яких видів птахів належать назви-відгадки. Біля назви рослиноїдної пташки напишіть букву **Р**, біля комахоїдної — **К**, біля хижої — **Х**, біля всеїдної — **В**.

Цілий день працюю в гаї,
діловито дзьобом б'ю,
я не цвяхи забиваю,
я комашок дістаю.

Маленький хлопчик
у сірій свитині
по дворах стрибає,
крихти збирає.

На скелі він будує дім
і не боїться жити в нім.
Два могутні є крила
у господаря ... .

Прикраса паркових озер,
яку зустрінеш зрідка.
Красуня дивна на воді —
білесенька ... .

1 Пригадай і назви.

Які птахи належать до перелітних, а які — до осілих?

а

б

в

г

2 Прочитай текст, вставляючи замість крапок потрібні прийменники чи префікси.

Увійдїть (...) лісу.

Ось (...)співала іволга, наче скрипка. Соловейко (...)ливається, як сопїлка. Дятел б'є (...) стовбур, наче вправний бубнар. Сорока (...)скрекотала, наче трїскачка. Грак і той (...)свистує, наче півень (...) відомїй байці. А коли (...)кує зозуля, то кожен починає лічити свої роки (за *Леонїдом Павленком*).

- Які перелїтні птахи згадуються в тексті?

У житті перелїтних птахів можна видїлити кілька періодів: весняний перелїт, гнїздування та виведення потомства, підготовка до вильоту й осїнний відлїт.

Навесні настає найвідповідальніший період — **виведення пташенят**. Першими повертаються самці, аби знайти гнїздову територію і «позначити» її співом. Батьківські обов'язки розподїляються і під час насиджування. У сойок і солов'їв самка насиджує яйця вдень, а самець — уночі. Самочки яструба, сокола, орла насиджують яйця самі, а самці приносять їм їжу.

3 Розв'яжи задачі.

- Синиця з'їдає за добу стільки комах, скільки важить сама. За місяць (30 днів) вона знищує 600 г комах. Яка маса синиці?
- Серед птахів, що гніздяться в дуплах, 50 видів живляться комахами і 10 видів — мишами. У скільки разів більше комахоїдних птахів, ніж хижих?

Цікаві факти

Існують птахи, які виводять пташенят не навесні, а взимку. Це — шишкарі.

4 Прочитай текст.

- Це художній, науковий чи діловий текст?

Пташина їдальня

Петрик з Андрійком самі (змайстрували, зробили, виготовили) годівницю для пташок. Вони (повісили, закинули, почепили) її на дереві у шкільному саду. Кожного дня діти (кидали, клали, сипали) в годівницю різне насіння і крихти хліба.

Пташки швидко (дізналися, відчули, довідалися) про нову їдальню. Вони прилітають у шкільний сад і голосно (щебечуть, цвірінькають, співають) коло годівниці. Дітям цікаво (спостерігати, дивитися) за веселим птаством.

- Спиши, добираючи з дужок потрібне за змістом слово.
- А як ти допомагаєш узимку осілим птахам?

5 Зробіть годівничку (на вибір).

Використайте пластикові пляшки або паперові коробки.

1 Пригадай і розкажи.

- Чим звірі відрізняються від інших груп тварин?
- Назви спочатку тварин, які живуть у лісах, потім підземних мешканців, а потім — водних.
- Які з них мешкають і у воді, і на суходолі?

Білка

Бобер

Дельфін

Бабак

Ондатра

Кріт

Вовк

Тюлень

Від інших тварин звірів відрізняють: високий рівень розвитку органів чуття; вигодовування малят молоком; шкіра, вкрита волоссям.

Звірі — найрозвинутіші істоти серед усіх тварин. Вони — найближчі родичі людини.

2 Розкажи за схемою про види звірів.

Наземні
(найчисленніші)

Білка,
лисиця, вовк,
куниця,
горностай

Підземні

Кроти

Водне
середовище

Дельфін,
тюлень,
морж, бобер,
ондатра

- Пригадай, навіщо бабака будять у лютому.

3 Розглянь світлини.

- Як пересуваються наземні й водяні звірі? Назви їх спільні і відмінні риси.

4 Розв'яжи задачі.

- Бобер здатний не дихати під водою 15 хв, а кашалот — у 4 рази довше. Скільки часу кашалот може не дихати під водою?
- Лось відчуває запах людини на відстані 500 м, а чує людину на відстані, удвічі більшій. На якій відстані лось чує людину?
- Зроби висновок: який орган чуття розвинений у лося краще.

5 Прочитай і виконай завдання.

- Зверни увагу, як змінюється слово *білка*, зв'язуючись із різними словами. На які питання воно відповідає?

Білка вистрибнула з дупла. Хвіст у білки розпушився, розправився. Він допоміг білці спуститися вниз по гілках. Ми потайки стерегли білку очима. Ніхто не наважувався рушити за білкою, щоб не сполохати. Легенький вітер ворухив на білці шубку.

- Випиши іменник *білка* із зв'язаними з ним словами за зразком.

Зразок: Вистрибнула (хто?) білка.

1 Виконай алгоритм.

Алгоритм звуко-буквеного аналізу слова

1. Прочитай слово.
  2. Постав наголос.
  3. Поділи слово на склади.
  4. Назви кожну букву і звук, який вона позначає.
  5. Полічи кількість букв і звуків.
  6. Визнач кількість складів.
- Виконай алгоритм для таких слів: **ЗАЄЦЬ**, **ПАМ'ЯТНИК**, **ЦИБУЛЯ**, **ЧИТАННЯ**.

2 Виконай алгоритм.

Алгоритм розв'язання виразів

1. Запиши вираз.
  2. Установи порядок дій.
  3. Виконай першу дію.
  4. Запиши проміжний результат.
  5. Виконай наступну дію.
- Виконай у зошиті алгоритм для таких виразів:

$$100 - (51 - 24) : 9 + 53$$

$$56 : (3 \cdot 7 - 13) + 39$$

3 Розгадай шараду.

Спочатку дві букви від імені Алла.
За ними «гора» другий склад заховала.
Тепер вже нам перша частина відома.
І друга частина теж дуже знайома.
У «ритмі» відскочила літера «і».
Скоріше з'єднайте частинки оті!

РИТМ

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Навчи Рудого кота рухатися та нявкати.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Переміщується на 10 кроків
	Зупиняється
	Нявчить

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму **Scratch**.

На малюнку наведено послідовність команд, які повинен виконати Рудий кіт.

2. Запусти групу команд на виконання — підведи до будь-якого блока вказівник і клацни ліву кнопку миші. Рудий кіт рухатиметься і нявчатиме.

Прочитай і дізнайся, як звірі доглядають своїх малюків.

Період розмноження у звірів починається з підготовки укриття для своїх майбутніх малят.

Білки будують спеціальні круглі гнізда. Білченята народжуються сліпими й безпомічними. Батьки вигодовують їх молоком, поки вони подорослішають і навчаються самостійно знаходити собі їжу.

А от новонароджені **оленята** чи **зайченята** швидко встають на ноги. У зайчихи молоко дуже поживне, тому вона годує зайченят 7–8 днів.

Вовки ховають свої лігва в непролазних хащах і вигодовують у них малят молоком 4–6 тижнів.

Поки малята підрастають, батьки навчають їх, як здобувати їжу, відрізняти отруйні рослини від їстівних, ховатися від хижаків та мисливців. Молодняк спочатку тримається поблизу своїх укриттів, а потім дедалі частіше відходить від домівок і, нарешті, полишає їх.

- Як звірі готуються до виведення потомства?
- Як можна захистити звірів? Склади текст-розповідь.
- Дізнайся, які звірі живуть у своїх норах постійно і не залишають домівку, коли подорослішають.
- Поміркуй, чому дорослі звірі передають усі свої навички малюкам.
- Склади розповідь про звіра, якого ти зустрічав/зустрічала в лісі.

2 Розв'яжи задачу.

Білка-летяга одним стрибком долає відстань 60 м. Скільки разів потрібно стрибнути звичайній білці, щоб подолати цю відстань, якщо довжина її стрибка становить 15 м?

3 Прочитай казку.

- Іменники, подані в дужках, постав у правильній формі.

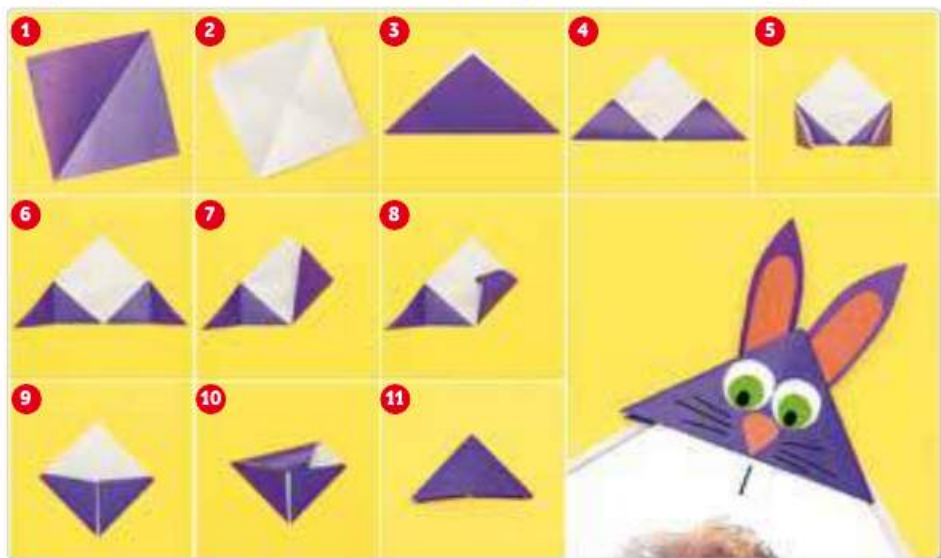
Зайчик і горобина

Засипало (сніг) землю. Нема чого їсти зайчикові. Побачив він червоні ягоди на (горобина). Бігає навколо дерева, а ягоди — високо. Просить зайчик: «Дай мені, горобино, одне гроно ягідок». А горобина й каже: «Попроси вітер, він і відірве».

Звернувся зайчик до вітру. Прилетів вітер, гойдає, трусить (горобина). Відірвалося гроно (ягоди), упало на (снігом). Їсть зайчик (ягода), дякує (вітер) (*Василь Сухомлинський*).

- У другому абзаці назви всі члени речення. Якими частинами мови вони виражені?

4 Зроби зайчика з кольорового паперу.

Чим дикі тварини відрізняються від свійських?

1 Об'єднай світлин у дві групи.

1 група — дикі тварини; 2 група — свійські.

Вовк

Собака динго

Корова

Буйвол

Азійський баран

Вівця

Свиня

Свиня дика

- Порівняй зовнішній вигляд диких і свійських тварин. Чим вони схожі? А чим різняться?

Учені-історики стверджують, що, якби людина не приручила собаку, коня, корову, вівцю, на нашій планеті не виникла б цивілізація. Тому що людина-мисливець ставала ще і господарем, створювала господарство біля свого житла. Так поступово виникали селища, а згодом — міста.

Люди спочатку приручали диких тварин, а потім їх розводили з господарською метою впродовж багатьох поколінь. Цей процес називають **одомашненням**.

Цікаві факти

Собака — це, мабуть, єдина свійська тварина, дикий предок якої дотепер не встановлений. Одні вчені вважають, що ним був вовк. Інші переконані, що свійський собака походить від дикого собаки, подібного до австралійського динго. Цей собака не вміє гавкати і виє, як вовк.

2 Яких тварин одомашнила людина?

- Розглянь світлини. Об'єднай їх у три групи.
- Назви кожную групу свійських тварин.
- Доповни групи власними прикладами.

3 Як ти розумієш слова письменника Антуана де Сент-Екзюпері?

Ми відповідаємо за тих, кого приручили.

- Поміркуй, що дають людям свійські тварини.
- А що має давати людина свійським тваринам? Обери відповідні слова.

Домівка

Їжа

Ліки

Турбота

Суворість

Любов

Жорстокість

Тепло

Доброта

4 Прочитай вірш Андрія М'ястківського.

Був би в мене коник —
я **пишався** б ним,
називав би коника Вороним.
Я **водив** би коника
пастися в лісок,
я **зробив** би конику
бричечку-візок...

- Як ти розумієш слово *бричечка*?
- Випиши виділені слова. Постав до них питання.
- До якої частини мови вони належать?

- 1 Після зими настане весна, за весною приходить літо, за літом – осінь, і знову – зима.

- Наведи ще приклади повторень, які відбуваються у природі.

2 Виконай алгоритм.

Алгоритм розбору речення

1. Прочитай речення.
2. Визнач, яке воно за метою висловлювання.
3. Визнач, яке воно за інтонацією.
4. Визнач основу речення і познач: підмет — однією рисою, присудок — двома.
5. Визнач другорядні члени речення і познач їх хвилястою лінією.

- Виконай у зошиті алгоритм для такого речення:

Навесні перелітні птахи повертаються додому.

3 Досліди алгоритм.

Розглянь наступний алгоритм. Яку команду в ньому пропущено?

Алгоритм «Морозиво»

1. Піти на кухню.
2. Узяти в холодильнику пачку морозива.
3. Зняти з морозива обгортку.
4. Викинути обгортку в кошик для сміття.
5. Покласти морозиво на тарілку.
6. Присипати морозиво горішками.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Анімуй Рудого kota.

Виконавець	Дії
Рудий кіт	Переміщується на 10 кроків
	Зупиняється
	Змінює образ
	Нявчить

Етапи виконання

1. Запусти на виконання програму **Scratch**.
2. У списку виконавців обери Рудого kota і перейди на вкладку **Образи**.
Рудий кіт завжди має 2 образи.
3. Перейди на вкладку **Код** і створи алгоритм для Рудого kota, як показано на малюнку.

4. Запусти проєкт на виконання — натисни . Поспостерігай за рухом Рудого kota.

Для того, щоб зупинити виконання проєкту, вибери кнопку .

Якими були давні тварини?

Який вид найчисленніший?

Як пристосувалися до життя?

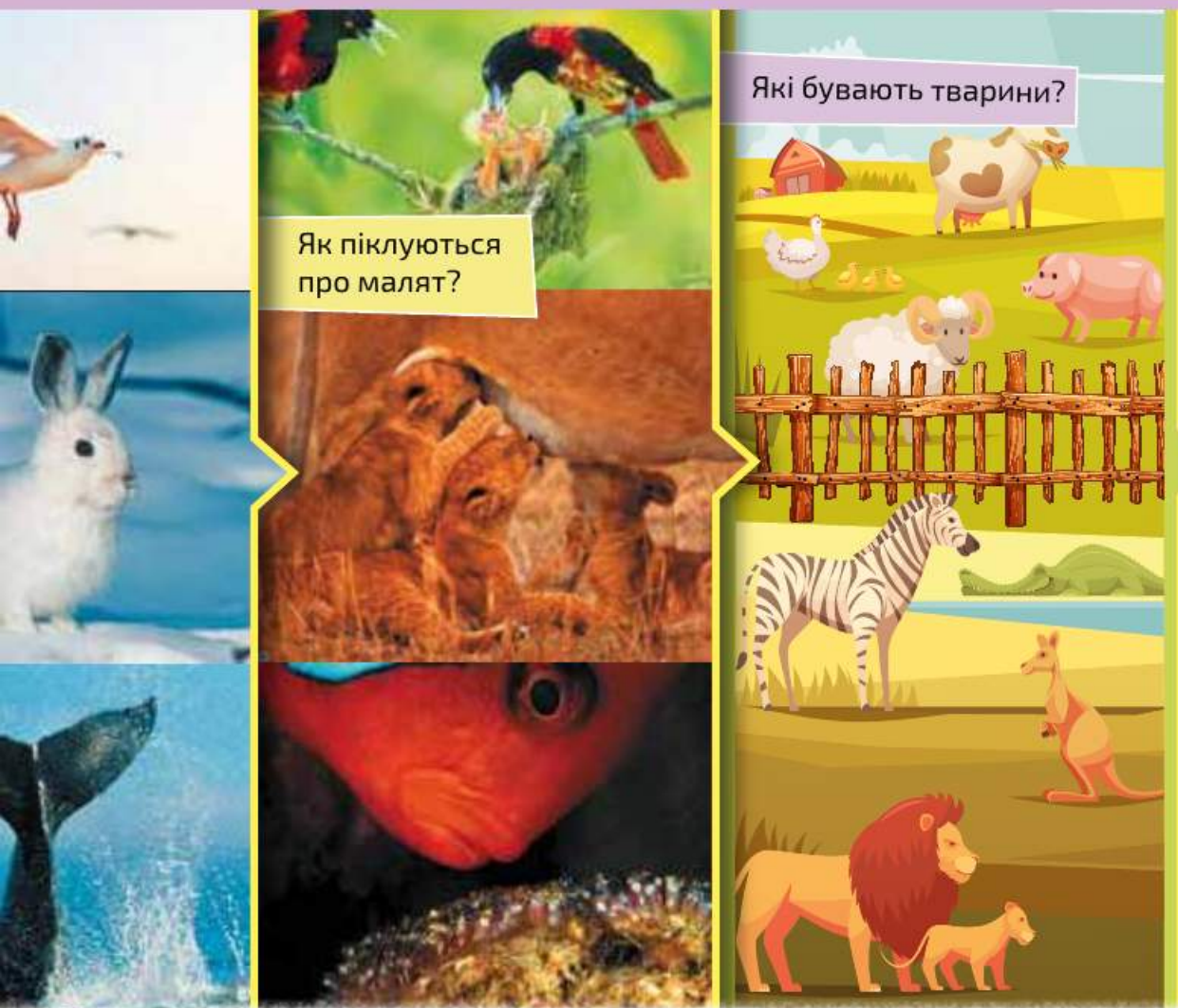
1 Розглянь малюнок-схему.

- Дай відповіді на поставлені запитання. Проілюструй свою розповідь різними прикладами.
- Доведи, що тварини мають велике значення в житті людей.

2 Розшифруй імена відомих тварин.

А Т О Л Б	І Л О Д Л	У Ь Л А П
2 4 5 3 1	5 3 2 1 4	3 5 4 2 1

- Дізнайся, чим вони прославилися. Розкажи про це у класі.

Як піклуються
про малят?

Які бувають тварини?

3 Прочитай вислів про тварин.

«Співчуття до тварин так тісно пов'язане з добротою характеру, що можна з упевненістю стверджувати, що не може бути добрим той, хто жорстокий із тваринами».

Артур Шопенгауер

- Чи погоджуєшся ти з відомим німецьким філософом? Наведи приклади із власного життя.

4 Виготов лепбук «Тварини».

Вибери тему, яка тебе найбільше зацікавила. Добери відповідні малюнки. Підготуй презентацію власного проекту.

1 Прочитай текст.

Замість пропусків встав потрібні за змістом слова з довідки.

Людина — частина ... природи. Як і всі живі істоти, люди дихають, ... , ... , розвиваються. Людям, як і тваринам, потрібні повітря, ... , їжа, ... Але між людиною і тваринами існують суттєві відмінності. Людина вміє ... і висловлює свої думки за допомогою ... .

Довідка: мовлення, тепло, ростуть, мислити, живляться, вода, живої.

- Чим людина відрізняється від тварин?

Організм людини складається із частин — **органів**, які виконують певну роботу. Органи в організмі не змінюють свого положення. У кожного органа своє призначення. Органи, що спільно виконують ту чи іншу роботу, утворюють **систему органів**.

2 Попрацюйте в парах.

- Ознайомтеся зі схемою.
- Назвіть системи органів в організмі людини. Яке значення вони мають?

Система органів	Її значення
Система органів чуття	Сприймання змін у навколишньому світі
Травна система	Перетравлення їжі, забезпечення організму поживними речовинами

Система органів**Її значення**

Система органів дихання

Забезпечення газообміну

Кровоносна система

Забезпечення органів поживними речовинами, киснем

Опорно-рухова система

Надання міцності тілу, форми, здійснення рухів

3 Відгадай загадки.

Що пече, що ніжно гріє,
наша ручка розуміє.
І який пухнастий котик,
дізнаємось ми на ... .

Пахнуть смачно у печі
хліб й духмяні калачі.
А грибами пахне ліс,
все це відчуває ... .

Карі, сірі, голубі,
ще й підморгують тобі.
Бачать вдень, не люблять ночі.
Здогадались ви? Це ... .

Сидить в ротуку моїм
і чекає, що я з'їм.
Першим їжу зустрічає
і мені «розповідає»:
це солоне, це гірке,
це солодке і смачне.

- До системи яких органів належать слова-відгадки?

4 Розв'яжи задачу.

При народженні скелет людини містить близько 270 кісток. У дорослому віці кількість кісток зменшується до 206. На скільки менше кісток у дорослої людини, ніж у немовляти?

Цікаві факти

Чому в дорослої людини кісток менше, ніж у немовляти?
Під час росту людини дрібні кістки зростаються, тому їх кількість зменшується.

1 Поміркуй і розкажи.

- Чим відрізняється будова тіла людини від будови тіла тварин?

а

б

в

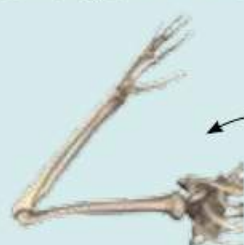

г

- Як ти вважаєш, чи у всіх тварин є скелет і м'язи?
- Навіщо людині скелет і м'язи?

Скелет визначає форму тіла і разом із м'язами захищає внутрішні органи від ушкоджень. Рух тіла людини забезпечують **м'язи**.

Скелет

М'язи

2 Порівняй світлини.

- Уяви, що в людини немає м'язів. Як вона рухатиметься? Покажи.

Цікаві факти*

Уяви! У людини масою 70 кг і зростом 170 см скелет важить 7 кг, а м'язи — 30 кг.

* Зазначено середні показники.

Цікаві факти

Як «працюють» м'язи? Пригадай резинки, які складаються з тоненьких резиночок, що тягнуться. Такі властивості мають і м'язи, які складаються з великої кількості волокон, що можуть розтягуватися і скорочуватися. Завдяки цьому людина рухається.

Від скелета і м'язів залежить постава людини. У людини із правильною поставою пряма спина, розправлені плечі, піднята голова.

3 Розкажи, на якій світлині зображено правильну поставу.

а

б

в

г

- Стань перед дзеркалом і проаналізуй, яка в тебе постава.
- Як ти вважаєш, що треба робити, щоб твоя постава була правильною?
- Переглянь відео. Роби ці вправи щоранку.

4 Розглянь малюнки.

Поміркуй і розкажи, у якої дитини не буде сколіозу.

Словничок

Сколіоз —
викривлення
хребта
у людини.

Презентація — подання, представлення чогось нового. Комп'ютерна презентація складається з електронних **слайдів**.

Слайди презентації можуть містити різні об'єкти: текст, ілюстрації до тексту, звукові та відеофрагменти.

Кожна презентація має титульний слайд, на якому вказується назва презентації і дані про її автора.

Кожен наступний слайд презентації має:

- заголовок;
- текст;
- ілюстрації до тексту.

1 Проаналізуй презентацію.

Розглянь презентацію та проаналізуй, чи правильно вона створена. Обґрунтуй свою відповідь.

2 Сплануй презентацію.

Склади план презентації про свій клас та запиши його в зошиті. Придумай заголовки до кожного слайда.

Заголовки слайдів можуть бути такими: «**Про нас**», «**Наші досягнення**», «**Наша творчість**», «**Це цікаво**».

Під час підготовки плану презентації кожен слайд зобрази на папері у вигляді прямокутника, на якому на свій розсуд розмісти заголовок, текст та зображення.

Не пиши багато. Орієнтовна кількість речень на слайді — до п'яти.

Використовуй короткі речення. Довжина речення — до восьми слів.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Ознайомся з комп'ютерною презентацією про історичні місця Києва.

Етапи виконання

1. Відкрий презентацію, яку вкаже вчитель.

2. Уважно переглянь її.

Для переходу до наступного слайда використовуй клавішу **Enter**.

Для повернення до попереднього слайда використовуй клавішу **Backspace**.

3. Дай відповіді на запитання.

- З чого розпочинається презентація? Чим вона закінчується?
- Які об'єкти розміщено на титульному слайді презентації?
- Про що розповідається на другому слайді? Який він має заголовок?
- Чи відповідає заголовок третього слайда його змісту? Обґрунтуй свою відповідь.
- Які об'єкти розміщено на четвертому слайді?
- Що нового ти дізнався/дізналася з презентації про історичні місця Києва? Про які ще визначні місця столиці України ти хотів би/хотіла б розповісти своїм однокласникам/однокласницям? Придумай заголовок до своєї розповіді.

1 Розглянь будову травної системи.

- Назви органи травлення, які ти вже знаєш.
- Поміркуй, навіщо людина вживає їжу.

Травлення — процес перетворення їжі на поживні речовини, які засвоюються організмом.

2 Що таке поживні речовини?

- Розглянь схему.
- Які існують поживні речовини? Назви їх.
- У яких продуктах харчування вони містяться?
- Назви «зайві» продукти. Обґрунтуй свою думку.

Цікаві факти

У «дорогу» їжа у твоєму організмі вирушає у вигляді шматочка риби, картоплі тощо. А до кінця «подорожі» перетравлюється. Довжина цієї «подорожі» простягається майже на 8 метрів! Що ж відбувається протягом такого довгого шляху?

Перш ніж їжа буде засвоєна організмом, вона у **ротовій порожнині** подрібнюється зубами й перемішується язиком. Потім їжа по стравоходу потрапляє у **шлунк**, де її перетравлює шлунковий сік. Продовжується перетравлення в **тонкому кишечнику** під дією речовин, які виділяють **підшлункова залоза** і **печінка**. У **кишечнику** відбувається всмоктування поживних речовин і води. Кров розносить їх до всіх органів. Рештки їжі проходять через **товсту** і **пряму** кишки та виділяються назовні.

3 Поміркуй і склади розповідь.

- Як вплине на організм хвороба якогось із органів травлення?

4 Прочитай початок казки.

Сварка на сковороді

Якось на кухні чарівниці було надзвичайно шумно. Наближався день народження господині, тому посуд і їжа хотіли приготувати чарівниці ранковий сюрприз.

— Давайте приготуємо їй святковий сніданок, — запропонувала миска.

— Господиня любить млинці з шоколадом, — сказав холодильник. Він точно знав смаки чарівниці, бо зберігав усі її запаси.

Рано-вранці на день народження, коли господиня ще солодко спала, на кухні кипіла робота...

- Закінчи казку. «Нагодуй» чарівницю корисним сніданком.

Харчові продукти мають **рослінне** і **тваринне** походження.

1 Об'єднай малюнки у дві групи.

1 група — продукти рослинного походження, 2 група — тваринного.

- Визнач правильність своєї думки за схемою.

Продукти рослинного
походження

Хліб, каші, олія,
овочі, фрукти

Продукти тваринного
походження

Молоко, м'ясо, риба,
вершкове масло, яйця

Харчування людини повноцінне, коли в організм регулярно надходять з їжею всі необхідні поживні речовини. Тому у твоєму меню мають бути:

- щодня — овочі, фрукти, крупи, молоко;
- 1–2 рази на тиждень — яловичина;
- 1–2 рази на тиждень — бобові;
- 2–3 рази на тиждень — яйця;
- 2–3 рази на тиждень — сир, біле м'ясо.

2 Склади власний раціон здорового харчування.

- Прочитай рекомендації щодо меню школяра/школярки на день.
- Обери серед продуктів ті, які тобі до вподоби.
- Склади своє меню на день.

Сніданок

- Каші (з маслом або молоком);
- яйця або сир;
- м'ясо або риба;
- какао, чай, сік або компот.

Другий сніданок

- Фрукти;
- бутерброд із сиром або відварним філе;
- печиво, запіканка або булочка;
- горіхи або сухофрукти, вода.

Обід

- Будь-яка гаряча рідка страва;
- гарнір та відварне або тушковане м'ясо (риба, котлета);
- компот або десерт.

Вечеря

- Яєчня або омлет;
- сир, тушковані овочі або риба;
- овочевий салат;
- каша, бобові.

3 Порівняй і розкажи.

- Розглянь малюнки. Які продукти ти обрав би/обрала б? Що буде для тебе корисним?

Редактор презентацій — програма для створення комп'ютерних презентацій.

Нова презентація завжди містить один слайд — **титульний**, який знаходиться в центральній частині **робочого вікна** редактора презентацій.

На титульному слайді вказується **назва презентації** і **дані про її автора**. Для введення цих відомостей на слайді розміщено *дві рамки*.

Усередині рамки міститься підказка про те, який текст потрібно ввести, наприклад **Заголовок слайда**.

1 Попрацюйте в парах.

Обговоріть у парах підготовлені плани презентації про ваш клас.

- Що в них спільного і чим вони відрізняються?
- Які цікаві факти ти хотів би/хотіла б висвітлити у своїй презентації?

2 Прочитай текст.

Якщо ти припустився/припустилася помилок при введенні тексту — не хвилюйся, їх завжди можна виправити. Слова з помилками підкреслюються червоною хвилястою лінією.

Щоб вилучити зайвий символ, встанови перед ним курсор. Виконати це можна за допомогою миші або клавішами зі стрілками. Після цього натисни клавішу **Delete**. Символ зникне.

Щоб вставити в текст символ, установи курсор у потрібне місце і введи із клавіатури цей символ.

- Склади та запиши в зошиті алгоритм виправлення помилок у тексті.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Почни створювати презентацію про свій клас.
Скористайся розробленим планом.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій, який тобі вкаже вчитель.
2. Розглянь вікно редактора презентацій. Знайди область слайдів.
3. На титульному слайді в рамку з підказкою **Заголовок слайда** введи назву презентації.

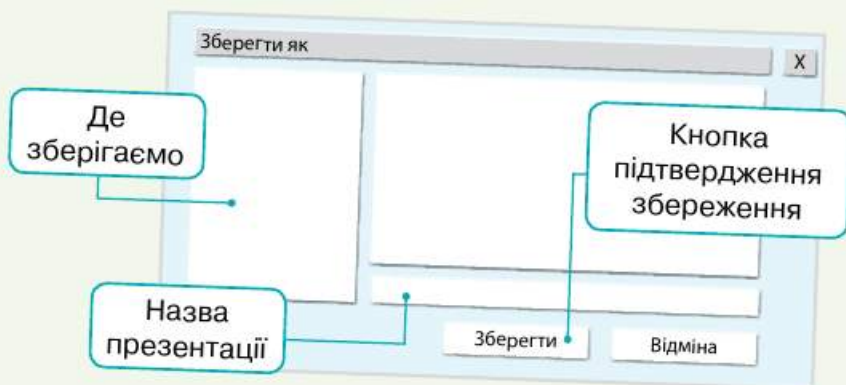

Подивися, у якому мовному режимі перебуває клавіатура, і вибери українську мову.

4. У другу рамку введи своє прізвище та ім'я.

Для введення великої літери скористайся клавішею **Shift**.

5. Збережи презентацію.

1 Пригадай склад повітря.

- Який газ необхідний для життя організмів?

Розпочинається шлях повітря в організмі людини з **носової порожнини**, де повітря зігрівається, зволожується і звільняється від часточок пилу. Потім повітря продовжує свій шлях у **гортань**, а далі — у трахею. Трахея — це трубка, що розгалужується на два **бронхи**, які з'єднуються з **легенями**. У легенях бронхи розгалужуються на багато дрібних бронхів, на кінцях яких є «мішечки». Саме тут відбувається газообмін. Після цього кисень надходить у кров.

2 Розгадай ребуси.

1

2

3

- Назви у третьому слові букву, що позначає два звуки.
- Визнач у словах кількість приголосних і голосних звуків.

- З одним словом склади речення. Якою частиною мови є це слово у реченні?
- Яке слово-відгадка називає орган дихання?

Цікаві факти

Хто їсть яблука, той легше дихає. До такого висновку дійшли вчені Корнельського університету (штат Нью-Йорк, США). Науковці встановили, що захворювання легень виникають під дією мікроорганізмів, які «бояться» вітамінів С і А, що у великій кількості містяться у яблуках.

3 Розв'яжи задачу.

За 1 хвилину людина у стані спокою робить близько 20 дихальних рухів, включаючи вдих і видих. Скільки дихальних рухів робить людина за 4 хвилини?

Легені — це живий вентилятор, який діє без упину і вдень, і вночі, весь час подає в організм повітря і забирає використане. Відомо, що свіже повітря позитивно впливає на самопочуття, сприяє активній діяльності всіх органів.

4 Розглянь світлини.

- Склади розповідь, де тобі краще дихатиметься.
- Прочитай пам'ятку «Бережи органи дихання».

Пам'ятка

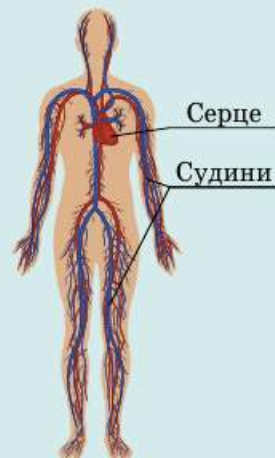
- 1 Регулярно провітрюй клас, кімнату.
- 2 Роби вологе прибирання.
- 3 Коли кашляєш або чихаєш, прикривай рот, ніс.

Дізнаюся про функції кровоносної системи

Система кровообігу складається із серця та кровоносних судин. Кров виконує в організмі важливу роботу.

- Переносить від органів травлення поживні речовини до всіх інших органів.
- Переносить кисень і вуглекислий газ.
- Видаляє з органів шкідливі речовини.
- Знешкоджує шкідливі мікроорганізми.
- Бере участь у підтриманні сталої температури тіла.

Цікаві факти

В організмі дитини 3 л крові, в організмі дорослої людини — 5–6 л крові, а в немовляти — до 1 л.

1

Розглянь схему.

- Назви складові кровоносної системи та їх функції.

Серце

Орган, що виштовхує кров у судини.

Артерії

Великі судини, якими тече кров від серця до всіх органів тіла людини, де кров віддає органам кисень і поживні речовини.

Вени

Великі судини, якими кров повертається до серця. Проте вона повинна знову збагатитися киснем. Тому її судини доносять до легень, де відбувається газообмін. Знову і знову кров кружляє в організмі.

Капіляри

Найтонші кровоносні судини, що виконують основну функцію кровоносної системи — обмін речовин між кров'ю і тканинами, а також забезпечують циркуляцію крові.

Дослідницький практикум

Ти вже знаєш, що серце виштовхує кров у судини. А як часто? Проведи дослід.

- 1 Легенько притисни судину на лівій руці, щоб відчутти поштовхи току крові.
- 2 Полічи свій пульс — установи, скільки разів за 1 хвилину скорочується твоє серце. Пульс молодших школярів має бути 70 ударів на 1 хвилину.
- 3 Порівняй свій пульс із нормою.

2 Розв'яжи задачу.

Маса серця дитини становить 200 г, а дорослої людини — 300 г. На скільки грамів маса серця дитини менша від маси серця дорослої людини?

Цікаві факти

Розмір серця людини приблизно такий самий, як її кулак.

3 Як можна зміцнити здоров'я?

Склади розповідь за світлинами.

а

б

в

г

1 Поясни значення вислову.

Шкіра — наш природний одяг.

- Поміркуй, яку функцію (функції) виконує шкіра.

2 Попрацюйте в парах.

Проведіть досліди і дізнайтеся властивості шкіри.

Дослід 1

Розгляньте шкіру своєї руки. Доторкніться до неї, трохи відтягніть. Що ви можете про неї сказати?

Шкіра — це міцна еластична оболонка, яка надійно захищає організм від негативних зовнішніх впливів.

- Поміркуйте і назвіть негативні зовнішні впливи на шкіру.

Дослід 2

Захватіть рукою складки на пальці. Спробуйте зігнути палець. Зробіть припущення, для чого потрібні складки на шкірі. Порівняйте його з висновком.

Шкіра еластична; складки необхідні, щоб не заважати руху.

Дослід 3

Проведіть пальцями по обличчю, потім притисніть палець до скла. Що залишилося на склі? Поміркуйте, чому це сталося.

Шкіра крізь пори (маленькі отвори) виділяє назовні жир і піт.

3 Розкажи за схемою про функції шкіри.

Захисна функція

Шкіра захищає внутрішні частини тіла від ушкоджень, мікробів та шкідливих речовин

Видільна функція

Через пори тіла на поверхню виділяється піт, що складається з води, солей та шкідливих речовин

Регуляторна функція

За допомогою шкіри регулюється температура тіла. Коли тіло людини перегрівається, піт охолоджує його

Шкіра та її похідні захищають організм від впливів зовнішнього середовища. **Похідні шкіри** — це нігті й волосся.

Цікаві факти

Шкіра — найбільший орган нашого організму. Його маса становить близько 4 кг!

4 Розв'яжи задачу.

Шкіра людини за 1 добу виділяє близько 1 л поту. Скільки літрів поту виділяє шкіра за 30 днів?

- Поміркуй, за яких обставин шкіра людини виділяє більше поту. Назви їх.
- Чому у спекотний день рекомендують вживати більше води?

5 Обговоріть у групах.

- Чому шкіра має бути чистою?
- Як потрібно дбати про її чистоту?
- Чому невелика ранка на шкірі може бути небезпечною для організму?
- Поміркуйте, якими можуть бути великі ушкодження шкіри. Назвіть їх причини.
- Як треба діяти при великих ушкодженнях шкіри? До кого треба звертатися?

Додаємо новий слайд

1. Підведи вказівник миші до ескізу слайда, після якого необхідно додати новий слайд.
2. Відкрий контекстне меню.
3. Вибери команду **Створити слайд**.

Після виконання цих дій на вкладці **Слайди** з'явиться новий слайд. Слайд, з яким ти працюєш, буде виділено кольоровою рамкою. Для того, щоб перейти на інший слайд, слід підвести вказівник миші до нього та вибрати його.

1 Відшукай слова.

Знайди заховані назви об'єктів редактора презентацій.

2 Розв'яжи задачу.

На уроці Мудрунчик устиг додати до нової презентації аж три нові слайди. Скільки ескізів слайдів стало на вкладці **Слайди**? Обґрунтуй відповідь.

3 Сплануй презентацію.

У розробленому тобою в зошиті плані презентації на кожному слайді знайди і підкресли ключове слово.

Для оформлення презентації існує багато різних шаблонів. **Шаблон** — зразок оформлення слайдів.

Оформлюємо презентацію

1. Вибери кнопку **Теми**. Відкриються всі шаблони оформлення презентації. При переміщенні вказівника миші по шаблонах буде змінюватися оформлення слайда презентації.
2. Вибери шаблон, який тобі сподобався.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

На попередньому уроці ти почав/почала створювати презентацію. Поки що вона складається лише з одного слайда. Додай до презентації нові слайди.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій, який тобі вкаже вчитель.
2. Відкрий презентацію, створену на попередньому уроці.
3. Додай до презентації другий слайд.
4. На другому слайді введи заголовок слайда.

Скористайся розробленим тобою планом презентації.

5. У другу рамку введи підготовлений тобою текст.

Якщо потрібно вставити в текст новий рядок, установи курсор у кінець попереднього рядка і натисни клавішу **Enter**.

6. Добери оформлення презентації.

Якщо тобі не подобається результат, ти завжди можеш скасувати останні дії. Для цього скористайся кнопкою .

7. Збережи презентацію.

Про що «говорять» органи чуття?

1 Попрацюйте в парах.

- Пригадайте назви органів чуття.
- Оберіть номери тих об'єктів чи явищ, які ви зможете розрізнити в обмежених умовах, записаних у таблиці.
- Поміркуйте, які органи чуття вам у цьому допоможуть.

Умова

Об'єкт або явище

У тебе
заплюснені
очі

Ти одягнув /
одягнула
навушники

Ти одягнув /
одягнула
маску пір-
кальника

У тебе
зав'язані
очі та за-
критий рот

2 Розглянь схему.

Поясни зв'язок між вказаними поняттями.

Навколишній світ

Повідомлення

Органи чуття людини

Інформація

- Зроби висновок: яку інформацію про навколишній світ ти отримувеш завдяки органам чуття.

3 Прочитай вірш.

- Про які органи чуття в ньому йдеться?
- Випиши дієслова.

Знає нас і він, і ти.
Між собою ми брати.
Робимо життя яскравим,
все навкруг стає цікавим.
Вушка чують спів пташок,
голос батька, рідної

неньки.

Смак відчує язичок —

чи гірке, чи солоденьке.
Очі бачать кольори,
розмір, форму всіх предметів.
Носик нюха навкруги,
ловить запахи в повітрі.
Шкіра може підказати,
чи колюче, чи гладеньке,
чи холодне, чи тепленьке.

4 Добери до кожного сполучення слів відповідний орган чуття.

- Про які органи чуття йдеться у кожному випадку?

Солодко-кислувата сүниця

Запах мокрої трави

Шелест листа

Запахні квіти

Запах сосни

Гладкий теплий камінь

М'який прохолодний мох

Зелень деревьев

Спів птахів

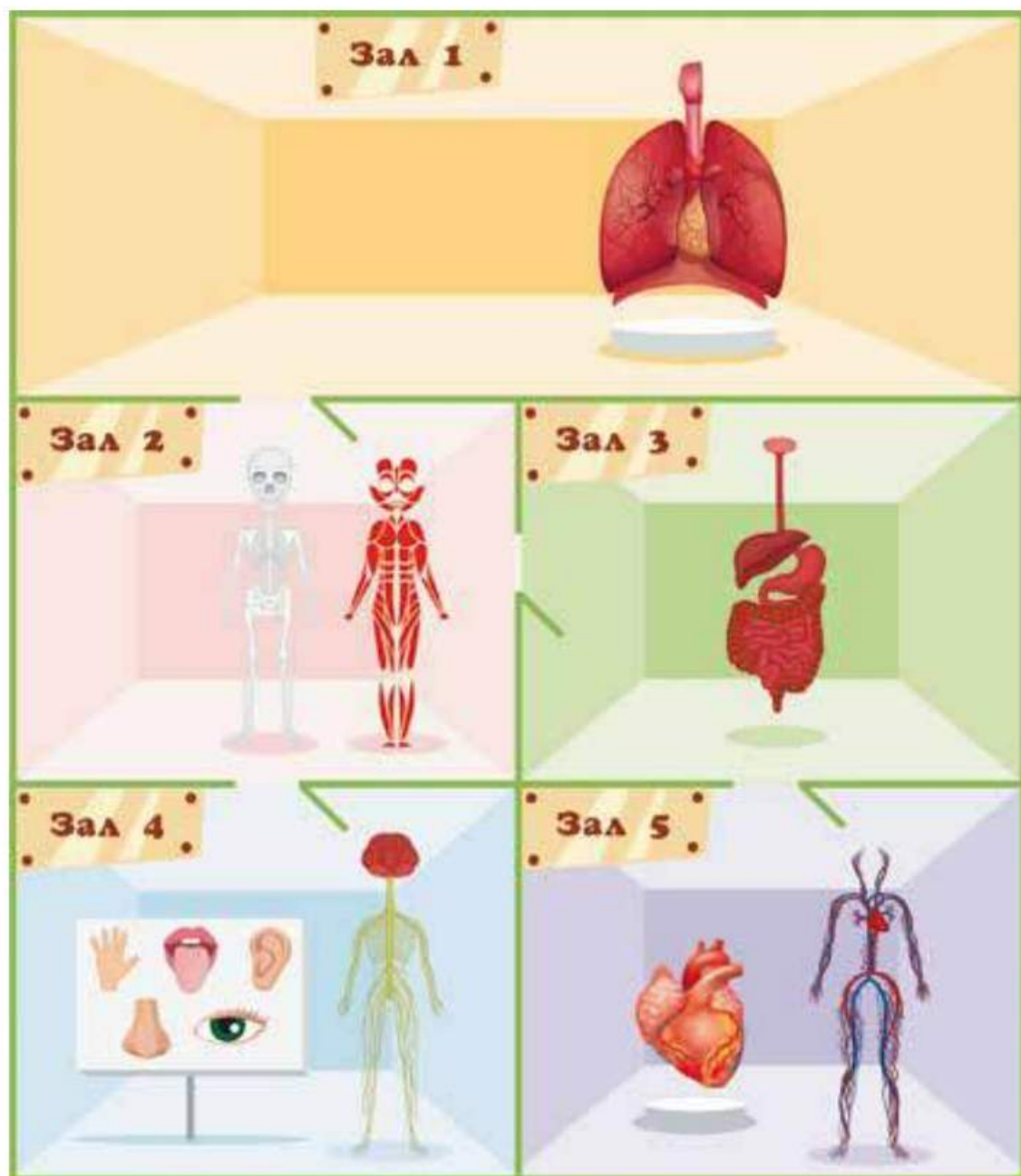
Колючі кущі

5 Заповни пропуски у тексті.

Жодний з органів чуття не дає нам стільки вражень та інформації, як ... — це найгарніша прикраса на обличчі людини. За допомогою ... ми чуємо голоси, музику, шуми. Завдяки ... ми дізнаємося про небезпеку для здоров'я. Різні ділянки на ... розрізняють смаки. За допомогою нервових закінчень на ... ми розрізняємо біль, тепло і холод.

Застосовую знання про людину та її організм

У світі діє безліч різноманітних музеїв: художніх, історичних, літературних, музичних тощо. Існують музеї техніки та скарбів. А є такі, що демонструють будову тіла людини чи різних тварин.

1 Гра «Я екскурсовод»

Уяви себе екскурсоводом у музеї людського тіла. Розкажи, з яких залів складається цей музей.

- Вибери будь-який зал і підготов за ним детальну розповідь-екскурсію. Скористайся планом.

1. Назва залу.
2. Представлені експонати.
3. Яку роботу «виконує» кожен експонат? За що відповідає?
4. Як людина має піклуватися про власні органи?
5. Цікаві факти.

Музей людського тіла.
Ухстхейст. Нідерланди

- Подорожуючи, зверни увагу, що деякі експонати в залах (з відповідною позначкою) можна «оживити» за допомогою доповненої реальності.

2 Дай відповіді на запитання.

- В організмі дитини 270 кісток, а у дорослої людини їх 206. Куди поділися 64 кісточки?
- Який орган людини не змінює свій розмір протягом усього життя? За розміром серце майже таке, як кулак його господаря, і важить до 530 г.
- За одну хвилину серце перекачує близько 4 л крові, якщо людина спить. А коли швидко йде, то 10–12 літрів. На скільки більше літрів крові перкачає серце людини за 10 хвилин швидкої ходьби, ніж за 10 хвилин сну?

Анатомічний музей.
Дніпро. Україна

1 Попрацюйте в парах.

Прочитайте вірш. Дайте відповіді на запитання.

В лісі жив Ведмідь-гультай,
знав єдине слово: «Дай!»
— Дайте меду і малини!
— Дайте рибки і калини!
Дорікали звірі вслід:
— Ну й неввічливий ведмідь!
Чи тобі завчити важко
чарівні слова «будь ласка!»?

- Чи зустрічали ви таких людей, які спілкуються, як Ведмідь? Розкажіть про це.
- Як ви почуваєтеся, коли спілкуєтеся з ними?

2 Збери прислів'я і приказки.

Як ти розумієш їх зміст?

Як ти до людей,

і лід розтає.

Від теплого слова

як ввічливість.

Ніщо не коштує так дешево
і не цінується так дорого,

так і люди до тебе.

Під час спілкування потрібно **ввічливо** звертатися до людей.

3 Поміркуй і розкажи.

- Як ти вважаєш, чи вмієш ти висловлювати прохання?
- Які слова ти використовуєш?
- Прочитай, як висловити прохання.
- У парі з однокласником/однокласницею потренуйтеся ввічливо просити про послугу чи допомогу.

Як висловити прохання

- Приязно подивися на співрозмовника/співрозмовницю.
- Чемно привітайся та звернися на ім'я.
- Ввічливо попроси допомоги.
- Поясни, що ти хочеш.
- Якщо тобі допомогли, щиро подякуй.
- Якщо відмовили, перепроси: «Вибач, що потурбував/потурбувала».

Розмовляючи з кимось, пам'ятай про правила ввічливості. Їх використання допоможе налагодити гарні взаємини з людьми.

4 Попрацюйте у групах.

- Випишіть слова ввічливості за групами:

1 група — слова вітання; 2 група — слова вибачення; 3 група — слова подяки; 4 група — слова прощання.

Добрий день, перепрошую, я дуже вдячний/вдячна, до побачення, дякую, бувай, дозвольте вас привітати, привіт, прошу вибачення, винен/винна, довіку не забуду, на все добре.

- Завдання для кожної групи: серед виписаних слів назвіть слова ввічливості, які ви можете сказати лише одноліткам. Поясніть свою думку.

5 Закінчи речення.

Якщо ненароком я штовхнув однокланика/однокласницю, я скажу ... .

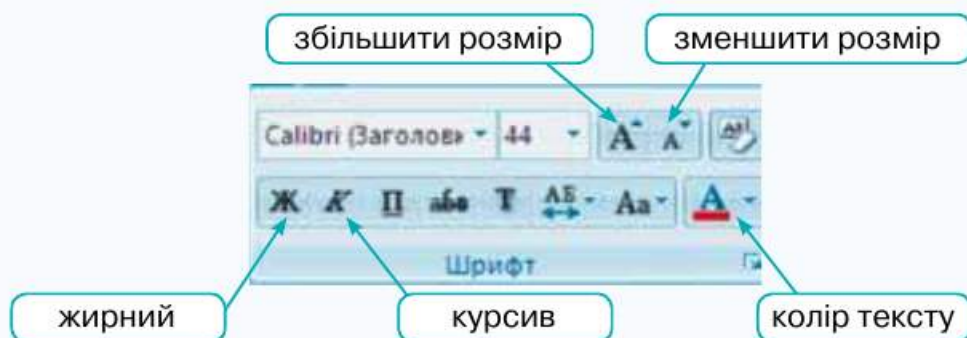
На прощання ми кажемо ... .

Зустрівши друзів, я скажу ... .

Змінення зовнішнього вигляду тексту називається **форматуванням тексту**.

Змінюємо текст у рамці

1. Виділи рамку з текстом.
2. Вибери кнопку **Шрифт**. Ти побачиш інструменти для роботи з виділеним текстом.

3. Вибери потрібний інструмент.

1 Дай відповідь.

Які інструменти використано для форматування слів?

Редактор, **текст**, редагувати

2 Поміркуй і поясни.

Ганнуса ввела слово *Україна*.

Україна

Поясни, що побачить Ганнуса після натиснення таких клавіш:

3 Склади і запиши в зошиті алгоритм виділення слова в тексті.

Презентація — подання, представлення чогось нового.

4 Розв'яжи задачу.

Заміни знак питання знаком «+» чи «-», щоб відповідь була правильною.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Зміни зовнішній вигляд тексту слайда.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій.
  2. Відкрий презентацію про свій клас, створену на попередньому уроці.
  3. Додай до презентації третій слайд.
  4. На третьому слайді введи заголовок слайда.
  5. Збільш розмір заголовка.
  6. На другому слайді знайди в тексті ключове слово та зроби його жирним.
- Спочатку виділи це слово. Для цього підведи вказівник миші до слова та двічі клацни ліву кнопку. Далі вибери кнопку **Шрифт** та використай потрібні інструменти роботи з текстом.
7. На титульному слайді зміни колір назви презентації.
  8. Збережи презентацію.

Хороше

Прокинувся Юрчик зранку. Подивився у вікно. Сонце світить. День такий хороший. І захотілося хлопчикові самому щось хороше зробити. От сидить він і думає: «Що, коли б моя сестричка тонула, а я б її врятував!»

А сестричка тут як тут:

— Погуляй зі мною, Юрчику!

— Іди, не заважай думати!

Образилася сестричка, відійшла. А Юрко думає: «Ось якби на няню вовки напали, а я б їх застрелив!»

А няня тут як тут:

— Прибери посуд, Юрчику.

— Прибери сама — ніколи мені!

Похитала головою няня. А Юрко до мами пішов:

— Що б мені такого гарного зробити?

Погладила мама Юрчика по голові:

— Погуляй із сестричкою, допоможи няні посуд прибрати (за *Валентиною Осєєвою*).

- Що хотів зробити хлопчик уранці?
- Чи почув він прохання сестрички, няні?
- Що йому порадила мама?
- Поміркуй і розкажи про відмінність між словами *слухати* і *чути*.

Спілкування — це діалог, під час якого людина і говорить, і слухає. Уміння слухати не менш важливе, ніж уміння говорити. Якщо людина тільки вдає, що слухає, а сама відволікається і думає про своє, вона може не почути щось дуже важливе і навіть образити співрозмовника/співрозмовницю.

Уміння слухати – це

чути те, що
кажуть

не перебивати

2 Попрацюйте в парах.

- Розгляньте малюнок.
- Хто з дітей уважно слухає, а хто — ні? Як ви це зрозуміли?
- Що свідчить про те, що людина уважно слухає (опишіть її вираз обличчя, положення тіла, жести)?
- Як можна зрозуміти, що тебе не слухають?
- Про кого кажуть: «В одне вухо влітає, а в друге — вилітає»? Чи можна так сказати про тебе?

3 Навчись розрізняти ознаки слухання.

- Розглянь малюнок.
- Користуючись підказкою, розкажи, що робить кожна частина тіла під час слухання.

Підказка

- Дивляться на того, хто говорить.
- Стоять спокійно, не човгають.
- Нічого не роблять.
- Закритий, жодних розмов.
- Слухають те, що говорять.
- Відчуває емоції з приводу сказаного.
- Уявляє те, про що говорять.

1 Прочитай історію про появу мови.

Колись первісні люди не знали ані слова, не вміли пояснити: це — мамонт, це буйвол. Вони намагалися порозумітися між собою за допомогою міміки та жестів: вказували пальцем, кивали головою.

Якщо чужинці раптом з'являлися з-за лісу, нахмурювали брови, хапалися за списа. Друзів зустрічали з миром, усміхнено, охоче і дивувались щиро, до неба звівши очі. А потім, щоб онукам про все це розказати, вигадали мову і стали розмовляти.

- Що для тебе було відоме?
- Які нові факти ти дізнався/дізналася?
- Яка мова з'явилася спочатку: «мова жестів» чи звичайна мова?

Словничок

Міміка — виразні рухи м'язів обличчя.

Жести — виразні рухи частин тіла.

- Навіщо первісні люди почали використовувати звичайну мову?
- Поміркуй, чи використовують люди мову жестів зараз. У яких випадках?

Люди можуть передавати інформацію не лише словами, а й за допомогою міміки, жестів, положення тіла.

2 Попрацюйте у парах.

Пограйте у гру. Кожна група має показати улюблену телепередачу без слів. Інші групи мають відгадати. Наприклад, група 1 — «МайстерШеф», група 2 — «Голос країни», група 3 — «Розсміши коміка».

- Чи важко щось описувати без слів?

3 Вибери і скажи, що сприяє порозумінню.

Доброзичливість
Тактовність
Погані манери Уміння слухати
Неуважність Невпевненість
Зацікавленість Уміння чути
Незміня висловлювати думки

- Поміркуй, які вміння, якості допомагають краще зрозуміти іншу людину.
- Чи впливає на спілкування зайва сором'язливість? Як?

4 Попрацюйте в парах.

- Наведіть приклади ситуацій, у яких треба уточнити інформацію.
- Пригадайте подібну ситуацію зі свого життя. Розкажіть.

Щоб уникнути непорозумінь під час спілкування, треба висловлюватися без зайвих слів і не боятися перепитувати те, що незрозуміло.

5 Поміркуй і запитай.

Яке уточнювальне запитання слід поставити в описаних ситуаціях, щоб уникнути непорозумінь?

«Приймай ці ліки протягом тижня».
«Зателефонуй мені».
«Приходь до мене на день народження».
«Зустрінемося біля кінотеатру».

- Наведи свої приклади ситуацій і уточнювальних запитань.

6 Придумай питання і розв'яжи задачу.

Узимку у групі третьокласників/третьокласниць у соціальній мережі спілкувалося 375 дітей, а навесні — на 407 дітей більше.

1 Прочитай вислів. Поясни його зміст.

Успіху досягає не той, хто робить багато, а той, хто робить небагато, але те, що потрібно у певний момент.

- Поділися своїми думками. Чи можна сказати, що основою щасливого життя кожної людини є турбота про неї?

2 Прочитай текст.

Що об'єднує людей

Турбота скріплює стосунки між людьми, сім'ю, дружбу, односельців, мешканців одного міста, однієї країни...

Турбота об'єднує людей, скріплює пам'ять про минуле і спрямована цілком на майбутнє... Людина повинна бути турботливою. Недбайлива або безтурботна людина — швидше за все, людина недобра і нікого не любить (Дмитро Ліхачов).

- Як розуміє турботу автор тексту? Чому він вважає, що турбота об'єднує людей?
- Випиши з першого речення іменники, вжиті в однині.

3 Розглянь світлики.

Розкажи, хто потребує особливого піклування.

а

б

в

г

- Чому в суспільстві прийнято дбати про малих дітей, людей похилого віку та хворих?

4 Поміркуй і розкажи.

Чи може людина турбуватися не лише про рідних, близьких, друзів? Наведи приклади.

5 Прочитай притчу.

Жила-була на світі сім'я. Понад сто осіб налічувала ця родина. І населяла вона ціле село. Так і жили всією родиною і всім селом.

Дійшов слух про цю сім'ю до самого владика країни. Приїхав він у село, і душа його зраділа: кругом чистота, краса, достаток і мир. Добре дітям, спокійно старим.

Прийшов владика до старшого в сім'ї: розкажи, мовляв, як ти досяг такої згоди і миру у своїй родині. Той узяв аркуш паперу й почав щось писати. Потім передав аркуш владиці. Він узяв папір і почав розбирати каракулі старого. Розібрав і здивувався: сто разів «любов», сто разів «прощення», сто разів «терпіння».

Прочитав владика і запитав: «І все?»

«Так, — відповів старий, — це і є основа життя всякої хорошої сім'ї. — І, подумавши, додав: — І світу теж».

- Що є основою щасливого життя великої родини?
- Що є основою щасливого життя людства?

6 Досліди, чим ти можеш допомогти іншим.

- Можеш скористатися словами-підказками.

Мама з немовлям

Люди похилого віку

Транспорт

Прибирання

- Дізнайся про виявлення милосердя та благодійності у твоєму місті (селі).

7 Виконай власний проєкт «Турбота об'єднує людей».

Алгоритм додавання зображення на слайд

1. Вибери кнопку **Додати зображення**.
2. У вікні **Вставка рисунка** відкрий вміст папки, у якій збережено зображення, вибери його та натисни кнопку **Відкрити**.

Корисні підказки

1. Розміщуй зображення ліворуч від тексту, адже ми читаємо зліва направо.
2. Зображення не повинні перекривати текст.
3. Багато зображень може зашкодити презентації, тому залишай лише найкращі та найважливіші зображення.
4. Зображення повинні бути якісними.
5. Пояснювальний текст до малюнка розміщуй під ним.

1 Склади і запиши в зошиті план презентації про себе.

Подумай, про що б ти хотів/хотіла розповісти. Скільки буде слайдів? Як розпочати презентацію? Як її закінчити? Які фотографії чи малюнки варто використати?

Придумай заголовки до кожного слайда. Ти можеш використати такі заголовки слайдів:

- Моє ім'я — інформація про те, що означає твоє ім'я, можна написати про відомих людей, які мали це ім'я.
- Моя родина — невелика розповідь про свою сім'ю.
- Мої друзі — фотографії друзів, інформація про їхні інтереси.
- Мої захоплення — невелика розповідь про свої захоплення.
- Мої улюблені шкільні предмети — короткі розповіді про улюблені шкільні предмети.

2 Розгадай ребус.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Проілюструй свою презентацію.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій.
2. Відкрий презентацію, створену на попередньому уроці.
3. На титульному слайді розмісти символіку своєї школи.
4. На третьому слайді встав зображення.
5. Зміни розмір зображення так, щоб воно займало весь слайд.

Щоб змінити розмір зображення:

- Виділи зображення. Після цього по периметру зображення з'являться маркери.
- Помісти вказівник на маркер. Вказівник набуде вигляду двонапрямленої стрілки.

Для збереження пропорцій малюнка маркер потрібно переміщувати при натиснутій клавіші **Shift**.

- Перемісти маркер у потрібному напрямку.
6. Перейди на другий слайд і додай зображення.

За необхідності зміни розмір зображення та перемісти його так, щоб зображення не перекривало текст. Зміна місця розташування зображення на слайді здійснюється перетягуванням. При цьому вказівник миші набуде форми

7. Збережи презентацію.

Волонтерство: навіщо і як допомагати іншим?

Волонтерство — добровільна безкорислива діяльність. Може здійснюватись і окремими людьми, і організаціями.

Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає її як добровільну безкоштовну допомогу. Згідно з цим законом, волонтерська діяльність не здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин.

1 Поміркуй і розкажи за світлинами.

Як волонтери допомагають іншим людям?

а

б

в

г

- Наведи власні приклади волонтерства.

2 Прочитай текст.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги. Осіб, які працювали у цій сфері, раніше називали громадськими діячами, а зараз — волонтерами.

Перший потужний сплеск волонтерства в Україні був пов'язаний із чемпіонатом Європи з футболу 2012 року. Наступний сплеск, спричинений подіями Євромайдану та війною на сході України, сягнув максимуму 2014 року.

- Поміркуй, що саме могли робити волонтери під час чемпіонату Європи з футболу.
- Що тобі відомо про роботу волонтерів у зоні АТО?

Волонтери надають адресну допомогу тим групам населення, які страждають від соціальних проблем. Найчастіше це люди без житла, літні люди, діти-сироти, онкохворі тощо.

Характеристики волонтерства: добровільність; відсутність грошової винагороди; суспільна користь.

3 Закінчи речення.

Найбільша користь волонтерства, на мою думку, у тому, що воно допомагає ... .

Волонтерами можна назвати людей, які розносять пакунки з їжею для літніх людей; допомагають дитячому будинку організувати свято ... .

Цікаві факти

у США, Канаді та країнах Європи волонтерство є частиною шкільної навчальної програми.

У Канаді, щоб отримати атестат, школярі мають займатися волонтерством від 25 до 40 годин на місяць.

4 Попрацюйте в парах.

Розв'яжіть задачі.

- Школяр Канади має займатися волонтерством упродовж місяця 40 годин. Скільки часу впродовж місяця кожного вихідного дня треба школяру відвести на волонтерство, якщо в місяці 8 вихідних?
- Першого дня волонтери допомогли 35 людям похилого віку, другого — у 2 рази більше, а третього дня допомогу отримали на 17 таких людей більше, ніж першого і другого дня разом. Скільком людям похилого віку допомогли волонтери протягом трьох днів?

5 Поміркуй і вибери.

Які якості мають бути у волонтерів? Вибери відповідні слова.

Уважність

Турботливість

Байдужість

Цинізм

Доброта

Чесність

Самовпевненість

Відвертість

Громада — це група людей, яких об'єднує одне завдання або спільні інтереси. Від слова *громада* походить слово *громадянин*. Так називають людину, яка належить до певної країни. Наприклад, ти — громадянин України.

1 Попрацюйте в парах.

Розгляньте світлини. Об'єднайте їх у дві групи: 1 група — шкільна громада, 2 група — місцева громада.

а

б

в

г

г

д

- Поміркуйте, людина може належати лише до однієї громади чи до декількох разом. Наведіть приклади.

2 Склади текст-розповідь.

До якої (яких) громад належиш ти?

Кожен має творити добро в країні, нехай воно буде навіть маленьким. Все починається з того, що треба запропонувати місце інвалідові та людині похилого віку у транспорті, припинити підлість, допомогти в біді. Робитимеш ці маленькі вчинки — і вже будеш корисним/корисною для громади, а отже, і для країни в цілому. Не можна бути байдужим/байдужою до того, що відбувається навколо тебе.

3 Розглянь світлини.

Яких людей можна назвати гідними громадянами?

4 Прочитай оповідання.

Третій клас розв'язував задачу. Тридцять п'ять учнів схилюлися над зошитами. Коли це у двері хтось тихо постукав.

— Будь ласка, відчини двері й подивися, хто там стукає, — сказав учитель.

Чорноокий хлопчик жваво відчинив двері. До класу зайшов директор школи з маленькою дівчинкою. Тридцять п'ять пар очей пильно дивилися на незнайому дівчинку. Вона була горбатенькою.

Учитель затамував подих і повернувся обличчям до класу. Він дивився у вічі школярів і мовчки благав: хай не побачить дівчинка у ваших очах ні подиву, ні насмішки. У їхніх очах була тільки цікавість. Вони дивилися на незнайому дівчинку й лагідно всміхалися. Учитель полегшено перевів дух.

— Цю дівчинку кличуть Олею, — каже директор. — Вона здалеку приїхала до нас. Хто поступиться їй місцем на першій парті? Бачте, яка вона маленька!

Усі шість хлопчиків і дівчаток, що сиділи за передніми партами, піднесли руки.

— Я...

Тепер учитель був спокійний: клас витримав іспит (Василь Сухомлинський).

- Як відреагували на дівчинку учні та учениці класу?
- Чи можна назвати дітей гідними громадянами?

1 **Попрацюйте в парах.**

Поміркуйте і скажіть, як можна назвати групу людей на кожній світлині.

а

б

в

- Якою є роль учителя, учнів/учениць?
- А яку роль виконують батьки?
- Поміркуйте, як одним словом можна назвати групу людей, до якої входять вчителі, учні й учениці та їхні батьки.

Шкільна громада — об'єднання педагогів, дітей та батьків для досягнення спільних цілей.

2 **Пригадай і розкажи.**

- У яких заходах (святах) одночасно брали участь вчителі, ти і твої батьки?
- Як ти вважаєш, шкільна громада бере участь лише у святах та урочистих заходах чи вирішує проблеми класу (школи)?
- Чи береш ти участь у заходах твого класу або школи? У яких саме?

Дії шкільної громади

Розроблення
та впрова-
дження
правил
класу

Обговорен-
ня та
вирішення
побутових
питань

Розгляд
питань
харчування
та дозвілля

3 Розглянь правила роботи у шкільній громаді.

- З якими з них ти погоджуєшся?

- Чи дотримуєшся ти цих правил, коли береш участь у святах твого класу або школи?

4 Попрацюйте у групах.

Уявіть, що у вашій школі незабаром проводитиметься тиждень української мови.

- Поміркуйте, яким чином ваш клас може взяти участь у цьому заході.
- Створіть презентацію або лепбук «Мова в нашому житті». Можете скористатися поданим нижче зразком.

Українські
народні
пісні

Українські
прислів'я та
приказки

Українська
мова
солов'їна

Українські
казки

- Прикрасьте клас виробами, виготовленими власноруч. Наприклад, соняшниками — символом України.

Для того, щоб переглянути презентацію, слід вибрати кнопку **Показ слайдів**.

При перегляді презентації слайди займають весь екран. Для переходу до наступного слайда використовуй клавішу **Enter**.

Для повернення до попереднього слайда — клавішу **Backspace**.

Корисні підказки

Переглядаючи презентацію, зверни увагу на таке:

- Чи не забув/не забула ти вказати на титульному слайді назву презентації та своє прізвище?
- Чи використовував/використовувала ти клавішу **Shift** під час введення перших літер свого прізвища та імені?
- Чи на кожному слайді є заголовок?
- Чи не перекривають малюнки текст слайда?
- Чи не забагато тексту на слайді?
- Чи немає помилок?

1. Попрацюйте в парах.

Обговоріть підготовлений план презентації про себе. Що цікавого та нового ви дізналися про свого сусіда/сусідку по парті?

2. Створюємо презентацію.

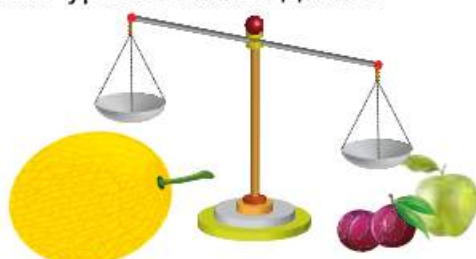
Створи презентацію про себе та продемонструй її на класній годині.

3 Розв'яжи задачу.

Маса дині дорівнює масі двох яблук або масі одного яблука і двох слив. Скільки слив урівноважать диню?

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Переглянь та проаналізуй створену тобою презентацію.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій.
2. Відкрий презентацію, яку вкаже тобі вчитель.
3. Переглянь презентацію.
4. Проаналізуй, чи збігається послідовність слайдів у розробленому тобою плані та у створеній презентації. За необхідності зміни порядок слідування слайдів.

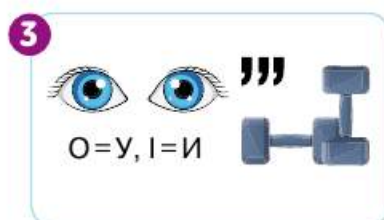
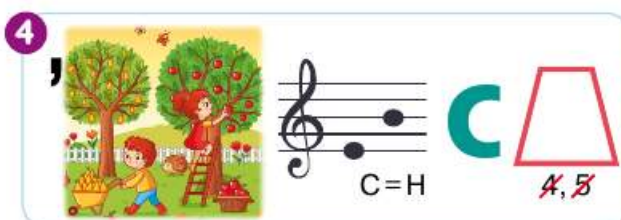

Зміна місця розташування слайда здійснюється шляхом перетягування. Для того, щоб видалити слайд, слід його вибрати і натиснути клавішу **Delete**.

5. Уважно прочитай текст на слайдах. Якщо ти помітив/помітила помилку — виправ її.
6. Іще раз переглянь презентацію та збережи її.

1 Пройди лабіринтом
і прочитай вислів.

- Чи погоджуєшся ти з цією думкою? Чому?

2 Розгадай ребуси і назви учасників
освітнього процесу.

- Поміркуй, як вони пов'язані між собою. За що відповідає кожен учасник?

3 Попрацюйте у групах.

Проведіть опитування серед учнів, учениць, батьків та вчителів на тему «Якою вони хочуть бачити школу?». Результати опитувань оформіть у вигляді діаграм та інформаційних плакатів.

4 Розглянь малюнок.

- Порівняй, що є схожого у твоїй школі з тим, що зображено на малюнку.
- Виділи на малюнку групи об'єктів і назви їх. Розкажи, як вони між собою взаємодіють.

5 Серед поданих слів вибери і назви ті, які найбільше відповідають принципам взаємодії.

Чесність   Співпраця   Конфлікти
 Доброта   Відповідальність   Добровільність
 ПАРТНЕРСТВО

- Поясни, як ти їх розумієш. Наведи приклади із життя.

1 **Попрацюйте в парах.**

- Прочитайте вірш.
- Випишіть назви пам'яток, які можуть розказати вам про минуле.
- Прочитайте у словничку тлумачення слів *пам'ятка*, *собор*, *взірець*.

У кожного народу
історія своя.
І треба її знати —
так розумію я.
Зі мною, мабуть, згодні
вона, і він, і ти.
Розкажуть про минуле
нам різні пам'ятки.
Це замки і музеї,
собори і церкви,
картинні галереї,
де вже бували ви.
Ще пам'ятники людям,
тим, що тоді жили,
що славили країну
і що взірцем були.

Словничок

Пам'ятка — предмет, що служить нагадуванням про кого-небудь, що-небудь.

Собор — головна чи велика церква міста.

Взірець — зразок, те, що може бути прикладом чого-небудь.

- Поміркуйте, що іще розповідає про минуле українського народу. Наведіть приклади.

2 **Назви серед світлин пам'ятки України. Що «зайве»?**

П'ятницька церква
в Чернігові

Символ
України

Софійський собор
у Києві

Золоті ворота
у Києві

Аптека-музей
у Львові

Пам'ятник
Т. Г. Шевченку
у Харкові

Цікаві факти

Львівську аптеку три століття тому відкрив військовий фармацевт Наторт. У ті часи пігулки і сиропи ще не виготовляли, тому аптекарі самі робили настойки, мазі, ліки і продавали їх. Аптекарі виявили, що склянки червоного, жовтого кольорів краще зберігають властивості ліків. Тому і зараз певні ліки зберігаються у склянках певного кольору. Тут можна побачити колекції жовтих, зелених, блакитних, бурих скляних баночок.

3 Прочитай текст.

Цікаво ходити в музеї. Тут збирають, вивчають і зберігають пам'ятки культури, різноманітні колекції, старовинні речі. У природничому музеї міста Києва виставлено скелети мамонтів.

У будь-якому історико-краєзнавчому музеї розміщено колекції зброї, одягу.

- Позмагайтеся, хто з вас назве більше музеїв України.
- Випиши іменники разом із прийменниками. Постав до прийменників питання.

4 Розв'яжи задачу.

Київський музей циркового мистецтва було відкрито 171 рік тому, а музей метро — 12 років тому. На скільки років раніше було відкрито музей циркового мистецтва, ніж музей метро?

Історичні та культурні пам'ятки рідного краю

1 Відгадай загадку.

Дізнайся, звідки ти можеш отримати відомості про пам'ятки рідного краю.

Все зробив історик вправно,
все читав і розглядав.
І завзято та докладно
нам історію писав.
Що ж йому допомогло?
Історичне ...

Словничок

Джерелó — у даному випадку писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження.

2 Розкажи за схемою про види історичних джерел.

Речові

Дають уявлення про всі періоди життя людства завдяки речам. Це знаряддя праці, посуд, одяг, прикраси, зброя, печатки тощо.

Писемні

Написи, що передають уявлення про звичаї, події в історії людства. Це написи на камені, металі, тексти на стінах будівель, рукописи на папірусі й папері, друковані матеріали.

Усні пам'ятки

Фольклорні (пісні, казки, прислів'я, легенди, перекази) та мовні (географічні назви, особисті імена тощо).

3 Прочитай вислів Дмитра Ліхачова.

- Як видатний учений розуміє любов до своєї країни?

Якщо ви любите свою країну, ви не можете не любити своєї історії, не можете не берегти пам'яток минулого. Ви не можете не пишатися славними традиціями.

- А що для тебе означає вислів «любити свою країну»?

4 Поміркуй і розкажи.

- Що таке культурна спадщина?
- Порівняй свої міркування зі схемою.

5 Ознайомся з культурною спадщиною Харкова.

- Розглянь світлини. Розкажи, що цікавого є у Харкові.

Пам'ятник
Т. Г. Шевченку

Благовіщен-
ський собор

Парк імені М. Горького

- Дізнайся в Інтернеті, коли було оновлено парк ім. М. Горького у Харкові.
- Знайди на карті Харкова місцезнаходження пам'ятника Т. Г. Шевченку. У якому парку він розташований? Біля якої вулиці?

6 Які пам'ятки є у твоєму населеному пункті?

- Знайди їх світлини. Зроби з однокласниками/однокласницями фотоколаж.
- Дізнайся історію їх створення.
- Підготуй доповідь.

Відомі особи культури і мистецтва України

1 Прочитай анаграму.

Перестав склади і букви так, щоб вийшов вислів. Прочитай його.

НУДИЛЮ РИТЬБО ЇКРАНА, ЕД НАВО
РОДИСЯНАЛА. АЕЛ Й ЇКРАНУ
РЮСТВОЄ ДИЛЮНА.

- Поясни, як ти розумієш цей вислів.

Велич кожної країни — у людях, які в ній живуть. І особливо — у тих, хто зробив значний внесок у розвиток історії, культури, науки і спорту. Багато видатних людей прославили Україну — їх називають **славётними українцями**.

Ліна Костенко

Свої перші вірші вона надрукувала ще під час навчання у школі, коли їй було 16 років. Ліна Костенко — автор багатьох віршів, поем. Значну кількість своїх віршів вона присвятила дітям.

Твори поетеси перекладено англійською, білоруською, естонською, італійською, німецькою, словацькою та французькою мовами.

2 Прочитай вірш Ліни Костенко.

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.

- Як описує поетеса природу України? Випиши дієслова.

Микола Лисенко

Видатний український композитор, піаніст, диригент, педагог. Українським музикантам щороку присуджується премія імені Миколи Лисенка за видатні музичні твори. Періодично в Києві проводиться Міжнародний музичний конкурс імені Миколи Лисенка. Микола Лисенко перший в Україні написав дитячі опери.

3 Розшифруй назву дитячої опери, написаної М. Лисенком.

А	Д	Е	З	К	О	Р
720	693	13	92	80	200	16

$40 \cdot 2$

$400 : 2$

$23 \cdot 4$

$240 \cdot 3$

$3 \cdot 231$

$8 \cdot 90$

$400 - 308$

$1000 - 987$

$48 : 3$

$26 : 2$

Богдан Ступка

Український актор театру і кіно, лауреат Шевченківської премії, народний артист України.

4 Попрацюйте у парах.

Створіть проект «Видатні українці».

- Серед поданого нижче переліку виберіть ім'я, яке досі було для вас невідомим.
- Дізнайтеся про цю людину якомога більше і розкажіть про неї у класі.

Леся Українка, Тарас Шевченко, Соломія Крушельницька, Олександр Довженко, Ніна Матвієнко.

Впізнай видатних українців.

Назви їхні імена та прізвища.

- У яких видах спорту вони здобули перемогу?

Андрій Говоров. Побив новий світовий рекорд у 50-метрівці батерфляєм. 1 липня на змаганнях в Італії Говоров здолав цю дистанцію за 22 секунди. Це дозволило йому побити світовий рекорд, який залишався незмінним з 2009 року.

Словничок

Батерфляй — спосіб плавання, при якому плавець підноситься над водою, одночасно загрибаючи воду обома руками.

Дарія Білодід. Виборола «золото» чемпіонату світу з дзюдо у Баку у ваговій категорії до 48 кілограмів. Сімнадцятирічна українська дзюдоїстка стала наймолодшою чемпіонкою світу в історії дзюдо.

Еліна Світоліна. Четверта ракетка світу з великого тенісу.

2 Розв'яжи задачу.

Андрій Говоров старший за Дарію Білодід на 11 років. Скільки років Андрієві?

Словничок

Сёт — партія гри в теніс та в деякі інші спортивні ігри.

3 Розв'яжи задачу.

Перший сет тривав 40 хвилин, другий — на 30 хвилин довше, ніж перший. А третій сет — на 30 хвилин довше, ніж другий. Скільки всього часу тривали 3 сети? Запиши результат у годинах і хвилинах.

Захищають честь держави на міжнародних змаганнях і **паралімпійці**. Попри проблеми зі здоров'ям, вони день за днем доводять, що для людського духу немає обмежень. Власним прикладом вони надихають тисячі людей з інвалідністю.

4 Розглянь список паралімпійців.

Медаль	К-сть	Спортсмен	Вид спорту	Дисципліна
	1	Оксана Шишкова	Біатлон	10 км, з вадами зору
	1	Максим Яровий	Лижні перегони	15 км, сидячи
	1	Тарас Радь	Біатлон	12 км, сидячи
	1	Ігор Рептюх	Лижні перегони	20 км, вільним стилем

- Скільки всього золотих медалей здобули українці?
- У яких видах спорту українські паралімпійці посіли перше місце?
- Знайди інформацію про одного з перелічених спортсменів. Підготуй доповідь.

1

Виконай вправу.

Визнач, до якого з етапів створення презентації належать дії.

2

Розв'яжи задачу.

У будинку 5 поверхів. Між поверхами 20 сходинок. Скільки сходинок у будинку?

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Мудрунчик розробив план презентації про себе і створив комп'ютерну презентацію. Але він був неуважним на уроках і не все зробив правильно. Допоможи Мудрунчикові виправити презентацію.

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій.
2. Відкрий презентацію, яку вкаже тобі вчитель.
3. Переглянь презентацію та проаналізуй її.
  - Чи не забув Мудрунчик вказати на титульному слайді назву презентації та своє ім'я?
  - Чи використовував він клавішу **Shift** під час введення першої літери свого імені?
  - Чи на кожному слайді є заголовок?
  - Чи не перекривають малюнки текст слайда?
  - Чи виправив Мудрунчик помилки?
4. Знайди титульний слайд і зроби його першим у презентації.
5. На другому слайді збільш заголовок та зроби його зеленого кольору.
6. На третьому слайді розмісти зображення і текст так, щоб малюнок не перекривав текст.
7. Виправ помилки на четвертому слайді.
8. Збережи презентацію та переглянь її.

Визначаю способи мандрування

1 Розглянь малюнки.

Розкажи, як люди мандрували в різні часи.

- Назви переваги й недоліки кожного способу.

- Об'єднай транспорт у три групи. Назви їх.

2 Прочитай текст.

На території України існує безліч місць, відвідавши які, запам'ятаєш їх на все життя.

На відстані 300 км від Одеси, практично на самому кордоні з Румунією, розташувалося невелике містечко Вилкове. Здавалося б, ну що такого дивного в цьому містечку. Але ж ні, Вилкове — це місто на воді, як і Венеція.

Тим, хто любить поспостерігати за дикими тваринами або в захопленні від африканського сафарі, неодмінно варто відвідати заповідник «Асканія-Нова», розташований неподалік селища Каховка, за 100 кілометрів від Херсона.

Однією зі справжніх «родзинок» Карпат є озеро Синевир. Його води настільки чисті, що навіть на найбільшій глибині видно дно водойми. Про це озеро місцеві розкажуть романтичну легенду й обов'язково прикрасять свою розповідь смачними частуваннями.

- Випиши власні назви. Поясни вживання великої літери у цих словах.
- Дізнайся, які цікаві місця є в Україні. Розкажи про це однокласникам/однокласницям.

3 Пригадай свої мандрівки різними видами транспорту.

А куди тобі хотілося б помандрувати в часі? Склади твір-опис уявної мандрівки.

4 Розглянь фрагменти квитків на поїзди.

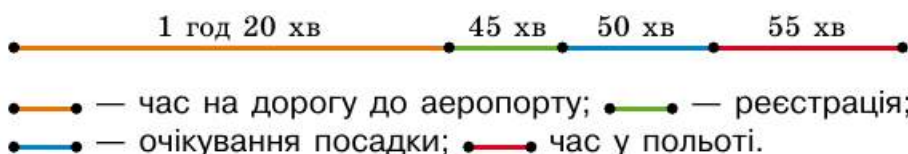
Відправлення Прибуття	Тривалість	Вільні місця	
23:05 05:57	6:52	Л 20	Вибрати
		К 13	Вибрати
Пасажир 1			
Пасажир 2			
064K	Вагон 4 Місце 28	×	Вагон 4 Місце 30
Загальна вартість: 986,54 грн			

Відправлення Прибуття	Тривалість	Вільні місця	
13:25 18:10	4:45	C1 121	Вибрати
		C2 123	Вибрати
Пасажир 1			
Пасажир 2			
724K	Вагон 1 Місце 42	×	Вагон 1 Місце 43
Загальна вартість: 597,30 грн			

- Скільки пасажирів подорожуватимуть за квитком 1?
- Визнач вартість квитка 1.
- Визнач вартість квитка 2.
- Який квиток дешевший? На скільки гривень?
- Скільки часу можна зекономити на подорож, якщо придбати квиток 2?
- Подорож яким поїздом ти обрав би/обрала би? Чому?

5 Розглянь схему. Поміркуй.

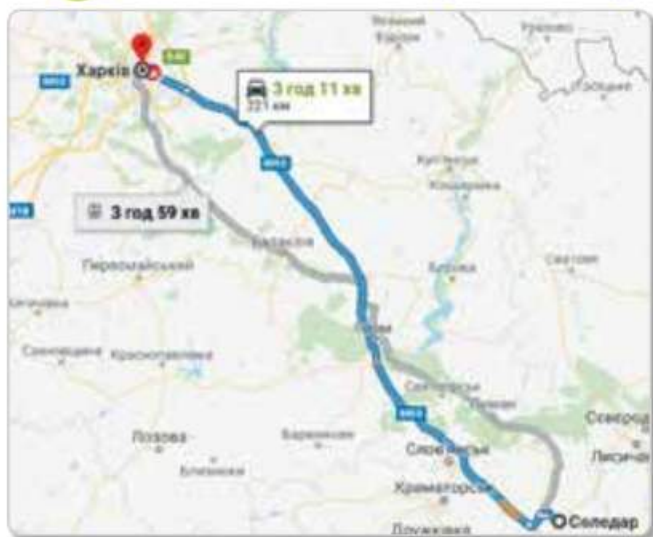
Мандрівники замислилися: може, краще подорожувати від Києва до Харкова літаком? Розглянь схему. Визнач, скільки всього часу витратять мандрівники.

- Зроби висновок. Яка подорож триватиме менше часу: поїздом чи літаком?

1

Визнач за картою маршрут подорожі.

- Яким видом транспорту можна дістатися від Харкова до Соледача?
- Яка відстань між цими містами?
- Через які міста пролягає маршрут?
- Скільки часу триватиме подорож від Харкова до Соледача автівкою?
- Скільки часу треба витратити на подорож до Соледача і назад?

Здавна Соледар славиться своїми соляними печерами. Вони багаті на різні дива. У підземних соляних коридорах встановлено скульптури, зроблені із солі. Повітря, насичене мікрочастинками солі, має цілющий вплив на організм людини. Тому прогулянка соляними печерами буде не тільки цікавою, а й корисною. Соляні печери мають особливий мікроклімат. Тут немає температурних перепадів (стабільно $+14^{\circ}\text{C}$).

2

Розглянь малюнки.

Назви речі, які ти візьмеш у подорож в соляні печери Соледача.

3 Розглянь малюнки.

Назви, що ти візьмеш на екскурсію.

- Які продукти і напої є корисними?

4 Накресли схему і розв'яжи задачу.

Сім'я вирушила з Харкова о 6 годині. Прибула до Соледача через 3 години 40 хвилин. Екскурсія соляними печерами тривала 2 години. Після екскурсії сім'я відразу вирушила у дорогу до Харкова. Подорож від Соледача до Харкова тривала 3 години. О котрій годині сім'я повернулася до Харкова?

Цікаві факти

Колись у соляних печерах видобували сіль. Зараз ці величезні простори стали надбанням туристів. Деякі з них розташовані на глибині 300 метрів! Розміри соляних печер вражають. Уяви: 15 років тому у печері було запущено повітряну кулю. Ця подія увійшла до Книги рекордів Гіннеса.

Висота тієї печери — близько 30 метрів (це висота дев'ятиповерхового будинку), а довжина — кілька сотень метрів.

5 Вигадай історію.

Склади невеличку казку (10–15 речень) про пригоди школярів/школярок у соляних печерах.

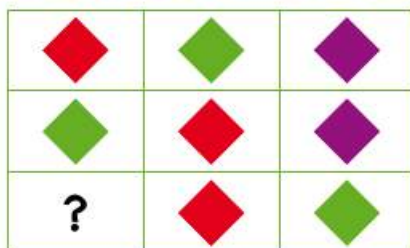
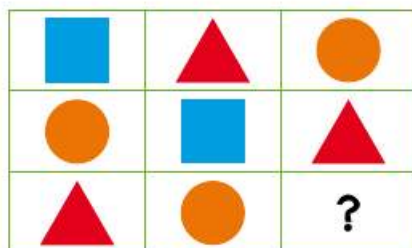
1 **Попрацюйте в парах.**

Розгляньте схему та складіть правила підготовки усного виступу.

- Чи можна презентацію звести до читання текстів на слайдах комп'ютерної презентації? Поясніть свою відповідь.
- Чи можна під час проведення презентації використовувати інші об'єкти, крім комп'ютерної презентації?

2 **Попрацюйте в парах.**

Знайдіть відмінності на слайдах презентації.

3 **Знайди закономірність і визнач, якої фігури не вистачає.**

4 Розглянь презентацію.

Проаналізуй, чи правильно її створено. Обґрунтуй свою відповідь.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Створи презентацію про українські народні інструменти.

На уроках музики ти ознайомився/ознайомилася з українськими народними інструментами. Сьогодні ти почнеш створювати комп'ютерну презентацію про них. Ось які заголовки слайдів склала Ганнуса:

1. Традиційні музичні інструменти.
2. Кобза та бандура.
3. Трембіта.
4. Сопілка.
5. Використані джерела.

1 Знайди і назви слова.

Що необхідно мандрівникові у похіді? Які поняття він має розуміти?

К	О	М	П	А	С	У	К	Ю	Н	К
И	Ю	К	І	Л	А	З	А	Х	І	Д
Л	Р	С	В	І	Т	Е	Р	Н	О	Е
И	П	Т	Н	А	М	Е	Т	С	Е	Н
М	Б	А	І	Т	А	П	А	О	Т	Ь
О	Н	І	Ч	Р	Е	Л	І	Ж	К	О

- Поміркуй, які прилади могли знадобитися мандрівникам, які перші відкрили материки декілька століть тому. Назви ці прилади.

Цікаві факти

Юрій Лисянський — перший український мореплавець. Разом з Іваном Крузенштерном першим здійснив навколосвітню експедицію і відкрив один із Гавайських островів, що сьогодні носить його ім'я.

2 Прочитай текст.

О десятій годині вечора судно «Нева» сіло на коралову мілину. Лисянський вирішив відвідати найближчий острів. Там було безліч неляканої, майже свійської птиці й тюленів, які не звернули на прибульців уваги. Капітан написав листа про відкриття острова і закопав його разом із пляшкою.

- Яку назву мало судно, на якому подорожував Юрій Лисянський?
- Яких тварин побачив мандрівник на острові?
- Як ти вважаєш, чому капітан закопав листа?
- Пофантазуй, що могло статися далі. Склади розповідь.
- Як ти уявляєш судно «Нева»? Намалюй.

3 Знайди інформацію про сучасних українських мандрівників.

- Підготуй доповідь.

Цікаві факти

Першою українською жінкою-мандрівницею можна вважати княгиню Ольгу, котра, як відомо, не тільки особисто об'їхала всю територію Київської Русі, а й побувала в гостях у візантійського імператора в Константинополі.

4 Обери і назви якості мандрівника.

Ледачий

Нерішучий

Уважний

Кумедний

Відвертий

Різносторонній

Винахідливий

Обізнаний

Відважний

Допитливий

Натхненний

5 Прочитай і дай відповіді на запитання.

Найвідоміші іноземні першовідкривачі — Мάρко Пóло, Христофóр Колóумб, Вáско да Га́ма.

Марко
ПолоХристофор
КолумбВаско да
Гама**Словничок**

Першовідкривач — той, хто перший відкриває нові землі, країни тощо.

Марко Поло — венеціанський купець і мандрівник, який подорожував Азією.

Христофор Колумб — іспанський мореплавець, який відкрив нові землі.

Васко да Гама — португальський дослідник, який відкрив один із морських шляхів.

- Назви імена мореплавців, про яких мовиться у тексті.
- Знайди інформацію про кожного з них.
- Які відкриття зробили ці мореплавці?

Роль винаходів у нашому житті

1 Відгадай назви винаходів.

КОЕЛОС

РООМИЗВО

ЛЕТОЕФН

АПШР

ВОЧНЕ

НРІНТЕЕТ

- Поміркуй і розкажи, як ці винаходи покращують життя людини.
- Назви інші відомі тобі винаходи. Розкажи про їх роль.

Словничок

Вінахід — те, що винайдене, зовсім нове, невідоме до цього.

2 Утвори пари: казковий об'єкт – сучасний винахід.

- Пофантазуй, які ще казкові предмети у майбутньому можуть увійти у твоє життя.

3 Пофантазуй і стань винахідником.

- Вигадай будь-який прилад.
- Зліпи його з пластиліну.
- Розкажи про його призначення.

Винаходи люди створюватимуть доти, доки розвиватимуть свою фантазію і знання.

Цікаві факти

Понад сто років тому американський підліток Френк Епперсон винайшов фруктовий лід на паличці. Саме відкриття відбулося випадково: ввечері хлопчик залишив склянку соку на вулиці. Вранці у склянці виявився фруктовий лід, який дуже сподобався друзям... Через декілька років морозиво продавали по всій країні.

4 Переглянь мультфільм.

Дай відповіді на запитання.

- Що шукав Расті зі своїми друзями?
- Чи всі друзі Расті — люди?
- Що друзі знайшли на пляжі?
- З яких частин друзі побудували корабель?
- Що діти знайшли на дні озера? Що було у скрині?
- Що винайшли діти?
- Що вмів робити Копір-500?

5 Розглянь світлини.

- Назви винаходи людства.
- Поміркуй, чи допомагають ці винаходи людині у житті. Яким чином?

1 Пограємо у гру.

Перед тобою гра «**Моя культурна спадщина**». Одночасно можна грати двом-чотирьом гравцям. Ігрове поле містить 24 клітинки (по 12 парних картинок).

- Розпочинай ходити з будь-якої клітинки, яка містить позначку ►. Суперники/суперниці не мають права рухатися з тієї ж клітинки, що і ти.
- Кидай кубик і роби стільки кроків по горизонталі або по вертикалі, скільки випаде вічок.
- Зупинившись на кольоровій клітинці, прочитай на вказівнику тему. Назви, що зображено (хто зображений) на клітинці.
- Знайди на ігровому полі пару малюнку, який випав. Поясни свій вибір. Назви його номер.
- Якщо ти не знаєш, як виконати завдання, можеш скористатися підказками* на сторінці, звернутися по допомогу до інших гравців або до мережі Інтернет.

Якщо ти правильно знайшов/знайшла парний малюнок, то маєш право переміститися на цю клітинку, і ти заробляєш 1 бал.

Якщо ти повідомиш додаткову інформацію до поданих малюнків, то маєш право на ще один хід, і тобі додається 2 бали.

Якщо гравець потрапляє на клітинку, де вже стоїть чиясь фішка, він пропускає хід.

- Виграє той гравець, який набере протягом гри найбільше балів.

*Підказки

- Золота пектораль з кургану Товста Могила.
- Костянтин Симоненко.
- Євгеній Край «Так, ми скіфи».
- Корабель «Каліпсо».

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

1 Пройди лабіринтом.

Діти розмірковували, як дізнатися про минуле України. Визнач, хто як відповів.

- А який спосіб обрав би/обрала б ти?

Оленка

Миколка

Тетянка

Розглянути
світлини

Прочитати легенди,
міфи, перекази

Розпитати
в дідуся чи бабусі

Історична пам'ятка або **історичне джерело** — предмети минулого, за якими вивчають життя людей у давні часи.

2 Розглянь світлини старовинних предметів.

- Розкажи, про які факти минулого вони можуть свідчити.
- Що, на твою думку, є історичною пам'яткою, а що — історичним джерелом.

- Доповни свої повідомлення твердженням-запереченням, на яке варто зважати під час звернення до історичних джерел чи пам'яток:

... але їх можна підробити, домалювати, зафарбувати.

... але їх передавали від покоління до покоління, щось прикрашали, щось губили.

Цікаві факти

Перші праски були не електричні, а нагрівальні. Їх нагрівали в печі. Тож користувалися двома прасками. Поки одною прасували, другу нагрівали. Постійно треба було стежити за температурою: праска мала бути доволі гарячою, щоб добре прасувати тканину, але не такою, щоб її обпалити.

3 Прочитай легенду.

Давно це було, коли гриміла по Україні слава про Січ Запорозьку... На схилі літ хоробрий козак Ріг побудував для себе оселю саме на тому місці, де річки Інгулець і Саксагань зливаються. Став потихеньку господарювати. І кожен, хто проїжджав поблизу, завертав до старого Рога. Оскільки козак у боях втратив праве око, прозвали його в народі Кривим.

Бувало, поверталися чумаки з Криму: «А чи не заїхати нам до Кривого Рога?» Поважали чумаки Рога за чесність, чуйність, відвертість, а ще за цікаві розповіді. Минали роки, навколо хати козака почали з'являтися інші оселі. Згодом тут виросло село. Уже й козака Рога не стало, а назва так і лишилася — Кривий Ріг.

- Поміркуй і розкажи, з яких джерел можна дізнатися про походження назви міста (села)?
- Яку назву має твоє місто (село)?
- Знайди інформацію про походження цієї назви. Розкажи своїм однокласникам/однокласницям.

4 Досліди історичне джерело.

Скористайся пам'яткою і розкажи про історичне джерело, яке є в тебе вдома. Намалюй його.

Пам'ятка

- 1 Назви, що це таке.
- 2 З чого складається?
- 3 Коли і де було створено?
- 4 Яке його призначення?
- 5 Кому може належати?
- 6 Якими ти уявляєш людей, що створили цей предмет?

«Що об'єднує громадян України». Досліджуємо

1 Пригадай, що таке акровірш.

Прочитай акровірш про Україну.

РІДНИЙ КРАЙ

Микола Чернявський

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.

- Знайди в Інтернеті акровірш про Україну.

2 Розглянь світлини.

Назви народні символи України.

3 Попрацюйте у групах.

- Дослідіть фізичну карту України.
- Установіть відповідність між кольором та поверхнею Землі.

4 Проведи опитування.

Проведи опитування і склади в зошиті стовпчасту діаграму на тему «Українські народні свята».

- Чи святкуєте ви Різдво?

Так**Ні****Іноді**

- Чи долучаєтесь ви до народних гулянь на Івана Купала?

Так**Ні****Іноді**

- Чи співаєте ви колядки/щедрівки своїм родичам?

Так**Ні****Іноді**

5 Розгадай кросворд про Україну.

1. Старовинний народний інструмент.
2. Столиця України.
3. Герб України.
4. Його піднімають на щоглі під час урочистих подій.
5. Державна мова України.
6. Один із державних символів України.
7. Гори України.

1 Поміркуй і розкажи.

- Як можна потрапити в минуле без чарівної палички? Обери свої дії.

Подивитися фільм

Прочитати в Інтернеті

?

Запитати у дорослих

- Замість ? запропонуй свої дії.

2 «Відвідай» минуле.

У Запоріжжі є одне із семи чудес України — острів Хортиця. На ньому створений унікальний історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», де панує атмосфера часів козаччини. Знайди інформацію і дай відповіді на запитання.

- Чому мирні українські селяни ставали сміливими воїнами-козаками?
- Що спонукало сучасних українців створити на острові Хортиця комплекс «Запорозька Січ»?
- Знайди і подивися відео українських козаків і за потреби доповни власні відповіді.

3 Попрацюйте у групах.

Розгляньте малюнок та обговоріть зображене.

- Спробуйте знайти козака, який байдикує. Чи вдалося? Чому?
- Які професії можна було опанувати на Січі?
- Про яку річ із козацького вбрання казали: «широкі, як Чорне море»?
- Знайдіть зображення козацьких предметів. Поясніть, чому ви вважаєте їх такими.
- Яку тварину козаки вважали найкращим другом? Скільки їх на малюнку?
- Які козацькі музичні інструменти ви знаєте? Які з них зображені на малюнку?
- Поясніть, звідки походить слово *Січ*. До яких джерел інформації ви б звернулися, щоб знайти відповідь на це запитання?

4 Прочитай уривок з легенди.

Пішли запорожці із Сірком у похід. А татари прочули про те та й набігли на Січ, показяйнували там і полонених узяли. Женуть їх, а вони, бідолашні, не хочуть іти, ридають — аж земля стогне. Татари їх нага́йками підганяють. Прочув про те кошовий Сірко й кинувся з козаками в погоню. Добігли близько і бачать, що татар багато, а козаків мало. Без хитрощів не впоратися.

Спинив отаман коня, скочив на землю і — кувирдь! — обернувся хортом і побіг до татар. Вони бачать — хорт, та гарний такий. Узяли його, нагодували, приручили. А як стали відпочивати, хорт напустив на них сон і повернувся до козаків. Знову — кувирдь! — і зробився чоловіком.

Напали козаки на татар і визволили християн із полону.

- Хто напав на козаків?
- Знайди у тлумачному словнику значення слів *кошовий*, *отаман*.
- Які риси характеру в Сірка? Назви їх.
- Які надможливості мав Сірко?
- Як йому вдалося визволити полонених?

Словничок

Нага́йка — батіг із сплечених ремінців.

Хорт — тонконогий, з довгою гострою мордою мисливський собака.

5 Попрацюйте в парах.

Створіть «козацьке військо» і придумайте виставу. Презентуйте її своїм рідним і друзям.

1 Назви кожну групу людей.

Що між ними спільного, а що відмінне?

Однією з найчисленніших груп у світі є люди, об'єднані за національною ознакою. Однією з таких груп (спільнот) є українці.

2 Попрацюйте у групах.

Прочитайте вірш, вставляючи пропущені слова.

На землі великій є одна країна:
гарна, неповторна, мила ... .

І живуть тут люди добрі, працьовиті,
і скажу, до речі, ще й ... .
Землю засівають і пісні співають,
на бандурі грають і вірші ... .

- Про яку країну мовиться?

3 «Збери» прислів'я і приказки.

Батьківщина — мати,

хто у своєму домі.

Добре тому,

рідна сторона.

Кожному мила

умій за неї постояти.

4 Що, на твою думку, об'єднує українців?

Обери відповідні слова.

Місце проживання

Національний одяг

Мета

Територія

Історичне минуле

Рідна мова

Спільні інтереси

Колір шкіри

Повага до людей

5 Прочитай вірш.

О. Василенко

Я — українка

Я — українка!

Горжуся й радію,
що рідною мовою

я володію,
Шевченковим словом
умію писати

слова мелодійні
і вірші складати.

Я — українка!
Живу в Україні,
на вільній, єдиній
моїй Батьківщині.

- Чим пишається дівчинка? Що вона вміє робити як українка?

«Що об'єднує громадян України». Презентуємо

1 Сплануй презентацію.

- Склади план презентації за темою проекту. Придумай заголовки до кожного слайда.
- Під час підготовки плану презентації кожен слайд зобрази на папері у вигляді прямокутника, на якому на свій розсуд розмісти заголовок, текст та зображення.

Комп'ютерна презентація

- 1 Титульний слайд.
- 2 Другий слайд — мета і завдання проекту
- 3 Третій слайд — вкажи, що об'єднує громадян України
- 4 Четвертий слайд — висновки
- 5 П'ятий слайд — список використаних матеріалів.

2 Поміркуй.

На що потрібно звернути увагу під час створення комп'ютерної презентації, а що — зайве?

- Розкрито мету і завдання дослідження.
- Використано достатньо часу для пошуку інформації.
- Інформація корисна та цікава.
- Використано тільки кольорові фотографії.
- Заголовки слайдів привертають увагу.
- Заголовки відповідного шрифту.
- Є фотографії та малюнки.
- Текст без помилок.
- Обов'язкова допомога дорослих.

3 Підготуй усний виступ.

Дотримуйся правил підготовки усного виступу.

- Розпочни свій виступ із привітання. Назви своє прізвище, ім'я, клас та школу.
- Оголоси назву проекту, сформулюй основну ідею і причину вибору теми.

- Усна доповідь, що супроводжує показ презентації, повинна доповнювати інформацію на слайді.
- Не рекомендується читати текст виступу.
- Подякуй слухачам за увагу, а вчителю — за допомогу в розробленні проекту.

ПРАЦЮЄМО ЗА КОМП'ЮТЕРОМ

Завдання

Створи комп'ютерну презентацію на тему «Що об'єднує громадян України».

Етапи виконання

1. Запусти на виконання редактор презентацій.
2. На титульному слайді введи назву презентації та прізвища її авторів.

Скористайся клавішею **Shift** для введення великої літери.

3. Добери оформлення презентації.

Переглянь шаблони та вибери шаблон, який тобі сподобався.

4. Відповідно до розробленого плану додай потрібну кількість слайдів.

5. На кожному слайді введи заголовок та основний текст, додай ілюстрації.

Якщо потрібно вставити в текст вільний рядок, встанови курсор у кінець попереднього рядка і натисни клавішу **Enter**.

Ти завжди можеш скасувати останні дії. Для цього скористайся кнопкою .

6. Збережи презентацію та переглянь її.

1 Розгадай ребус.

- Добери синоніми до слова *Україна*.
- Опиши Україну за допомогою прикметників.

24 серпня 1991 року народилася молода держава Україна. Про це записано у Конституції України — головному законі нашої держави. Україна суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Словничок

Незале́жність — можливість самостійно ухвалювати рішення. Незалежність для держави — самостійність, відсутність підлеглості іншій державі.

Право́ва держава — держава, у якій всі (і державні органи, і громадяни) мають права й однаковою мірою відповідальні перед законом.

Демокра́тія — політичний режим, за якого єдиним джерелом влади в державі визнається її народ.

2 Установи відповідність.

Україна — незалежна держава,

тому всі громадяни мають права й обов'язки.

Україна — демократична держава,

бо джерелом влади є народ.

Україна — правова держава,

Державними символами України є Державний Герб, Державний Гімн, Державний Прапор.

3 Попрацюйте у парах.

Складіть вірш.

Ось небо блакитне і сонце в зеніті!
Моя Україна — найкраща у ... .
Моя Україна — це ліс і озерця,
безмежні степи і чарівні ... .
Красиві пейзажі і гори високі,
маленькі струмочки і ріки ... .
Міста старовинні і замки прекрасні,
великі будови і наші, ...

- Назвіть прикметники. Поставте до них питання.

4 Переглянь мультфільм.

- Що знайшли герої мультфільму?
- Як ти розумієш вислів «місцевим питанням — місцеві рішення»?
- Які місцеві питання вирішили герої мультфільму?

5 Попрацюйте в парах.

- Поміркуйте, які питання вирішує держава.
- Які питання можете вирішити ви?
- Які проблеми існують у вашому класі? Знайдіть шляхи їх розв'язання, ураховуючи права кожної дитини.

6 Створіть лепбук «Подорожуємо Україною».

1

Прочитай приказку. Поясни її зміст.

Добрий сусід — найближча родина.

- Як ти вважаєш, чи можна успішно спілкуватися зі своїми сусідами, якщо не знаєш, як їх звуть, що вони люблять, чим цікавляться?

Сусідами можуть бути не тільки люди, а й країни. Щоб зберегти з ними дружні стосунки, потрібно знати їх особливості, з повагою ставитися до них.

2

Назви за картою сусідів України.

3

Розглянь прапори держав – сусідів України.

Білорусь

Польща

Словаччина

Угорщина

Румунія

Молдова

4 Склади розповідь про одну із країн – сусідів України.

Користуйся візитівками держав.

Молдова

- Столиця — Кишинів.
- Найдовша річка — Дністер.
- Основні культури:

Словаччина

- Столиця — Братислава.
- Грошова одиниця — євро.
- Татри — найвищий гірський хребет, де весна і осінь тривають по 2 тижні. Весь інший час — зима і літо.

Угорщина

- Столиця — Будапешт.
- Чардаш — танок, найвідоміший в усьому світі.
- Грошова одиниця — форинт.
- Угорська мова належить до десяти найскладніших мов світу.

Румунія

- Столиця — Бухарест.
- Основні культури:

- Грошова одиниця — лей.

5 Попрацюйте у групах.

- Оберіть одну із країн — сусідів України.
- Складіть про неї розповідь, користуючись різними джерелами.

План доповіді

- 1 Назва країни.
- 2 Традиції країни.
- 3 Традиційні страви.
- 4 Традиційний одяг.

«У яких країнах живуть українці». Досліджуємо

1 Прочитай текст.

Важко знайти на світовій мапі країну, де б ви не зустріли громадян українського походження. Розкидала доля українців по всьому світу. Вони проживають в Європі, Канаді, Америці, Бразилії, Австралії, Африці. Але їх об'єднують спільні цінності та любов до України.

Одна Україна

Країн є багато на світі
та тільки одна Україна!
Це там, де волошки у житі,
це там, де моя Батьківщина.

Де птахи у небо летять
і зтрушують легкі пір'їнки,
де друзі горою стоять,
де в квітах сховались домівки.

Юлія Хандожинська

- Чи українці живуть лише в Україні?
- В чому всі українці єдині?
- Які традиції українців ви знаєте? Яких дотримуються у вашій родині?
- Яка державна мова в Україні?
- Які національні свята ви святкуєте?

2 Перестав букви так, щоб утворилися назви країн, де живуть українці.

я т і а л і

а р б я і л и з

д а к а н а

щ о п ь л а

3 Розв'яжи задачу.

У селищі Водяне проживає 135 українців, а у селищі Пасічне — на 20 українців більше. Скільки всього українців проживають в обох селищах?

4 Розглянь портрети видатних українців.

Серг
Лифар

Ігор
Сікорський

Соломія
Крушельницька

Стів
Возняк

- Знайди про них відомості в Інтернеті.

5 Виконай алгоритм.

Алгоритм опрацювання прислів'я.

1. Прочитай прислів'я.
2. Поясни його.
3. Розкажи, у яких життєвих ситуаціях доречно його вживати.

- Прочитай прислів'я і приказки та виконай алгоритм.

Кожен край має свій звичай.

Пташка красна пір'ям, а людина справами.

На сонці тепло, а біля матері добре.

Навіщо держави об'єднуються?

Прочитай вірш.

Куточків різних на землі багато.
Європа серед них — найкраща над усім.
Бо саме тут ми маємо зростати.
Європа — наш великий спільний дім.

- Які країни є європейськими державами? Назви їх. За потреби скористайся картою.

Країни Європи, об'єднавшись, утворили Європейський Союз. Прапор Європи — яскраво-синього кольору із 12 золотими зірками у центрі, що утворюють коло. Воно є символом єдності.

Європейський Союз — союз держав, які об'єдналися для досягнення стабільності, миру та процвітання. За 50 років існування Європейський Союз перетворився на потужну силу, яка відіграє важливу роль у політиці, економіці, культурі.

2 Попрацюйте у парах.

- Прочитайте назви країн — членів Євросоюзу. Скільки їх?
- Позмагайтеся, хто швидше запише ці назви в алфавітній послідовності.

Назва країни	Назва країни
Бельгія	Швеція
Німеччина	Латвія
Італія	Литва
Люксембург	Естонія
Нідерланди	Мальта
Франція	Польща
	Словаччина
Данія	Словенія
Ірландія	Чехія
Греція	Угорщина
Португалія	Кіпр
Іспанія	Болгарія
Австрія	Румунія
Фінляндія	Хорватія

3 Дізнайся назву столиці Європейського Союзу.

- Обчисли значення виразів. Розташуй їх у порядку зростання.
- Добери відповідну літеру.

$1000 - 600 + 100$

Л

$800 - 750$

Ю

$990 - 340$

Ь

$900 : 3$

С

$200 : 20$

Б

$20 \cdot 3 + 60$

С

$18 \cdot 3 - 10$

Р

$80 : 2 + 400$

Е

4 Переглянь відео. Дай відповіді на запитання.

- Чому було створено Європейський Союз?
- Хто вперше запропонував цю ідею?
- Назви дату дня народження Європейського Союзу.
- Хто є автором музики Гімну ЄС?

«У яких країнах живуть українці».

Презентуємо

1 Прочитай вірш.

Леся Вознюк
Золото — в долині,
угорі — блакить.
Прапор України
гордо майорить.

- Як авторка називає кольори прапора? Які це кольори?
- З яких геометричних фігур можна скласти прапор?

2 Прочитай текст.

Знайди у хрестоматії сучасної української дитячої літератури для читання оповідання Оксани Караванської «Вишиванка».

- Чому вишиванку називають родинною реліквією?
- Коли вишиванка стає оберегом?
- Від чого залежить техніка вишивання?
- Які кольори стали постійними в українській вишиванці? Чому?
- В яких регіонах України вишиванки оздоблюють бісером?
- Вишиванка якого регіону легка, повітряна? Чим це пояснюється?
- До чого пасує вишиванка в наш час?
- Що цікавого ти дізнався/дізналася про джинси?

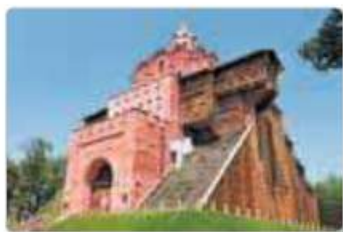

3 Попрацюйте в парах.

Складіть розповідь про Україну за планом.

1. На якому материку розташована Україна.
2. Столиця України.
3. Назвіть п'ять великих міст України.
4. Назвіть великі річки України.
5. Які моря її омивають.
6. Які гори є в Україні.
7. З якими державами межує.

4 Творча майстерня.

Створіть лепбук за темою проекту.

1. Складаємо план.
2. Малюємо макет.
3. Створюємо лепбук: розподіляємо інформацію по площині лепбука, добираємо форму для представлення інформації, робимо позначки, малюємо, друкуємо, створюємо і розміщуємо інформаційні блоки.

- Підготуйте та презентуйте власноруч виготовлені лепбуки.
- Облаштуйте переставну виставку лепбуків.

Матеріали для кишеньок лепбука

1 Розглянь карту України.

- Яку інформацію з неї можна довідатися?
- Назви країни, які межують з Україною.
- З якими країнами наш кордон проходить по суходолу, а з якими — по морю?
- Попрацюйте в парах.

Пограйте у гру «Я знаю міста України». Один гравець називає першу й останню букви слова — назви міста, а другий має відгадати його і швидко показати на карті.

2 Розглянь схему розповіді про подорож
(на прикладі України).

Вибери будь-яку країну Європи.

- Розкажи про неї за поданою схемою. Добери ілюстративний матеріал.

«Ми – громадяни України. Ми – європейці»

13

3 Розглянь карту Європи.

- Знайди на карті країни, назви яких тобі відомі.
- Попрацюйте в парі.

Пограйте у гру «Я знаю країни Європи та їх столиці». Один гравець називає країну, а другий має відшукати її на карті і назвати столицю. Потім гравці міняються ролями.

Агроном — фахівець, що має знання з питань землеробства (як обробляти ґрунт, підживлювати рослини тощо).

Алгоритм — послідовність команд.

Атмосфера — товстий шар повітря, який обгортає планету Земля.

Бажання — прагнення до здійснення чого-небудь, хотіння.

Байдужість — незвертання уваги на когось, щось, невиявлення зацікавлення.

Батерфляй — спосіб плавання, при якому плавець підноситься над водою, одночасно загрибаючи воду обома руками.

Будівельні корисні копалини — граніт, щебінь, галька, гравій, глина, вапняк, пісок.

Булінг — агресивна свідома поведінка однієї людини (або групи) стосовно іншої, що супроводжується регулярним фізичним і психологічним тиском.

Великодушність — якість людини, сповненої добрими і благородними почуттями.

Взаємодія — взаємний зв'язок між предметами у дії, погоджена дія між людьми.

Взірець — зразок, те, що може бути прикладом чогось.

Вид — група рослин, тварин тощо, що має спільні ознаки.

Виконавець — об'єкт, який виконує команди.

Вимірювальні прилади — прилади, за допомогою яких вимірюють лінійні розміри тіл чи відстані між ними, масу або об'єм, температуру або час.

Вінахід — те, що винайдене, зовсім нове, невідоме до цього.

Випаровування — перехід води з рідкого стану в газо-подібний.

Відповідальність — обов'язок відповідати за свою роботу, справу, дії вчинки, слова.

Волонтерство — добровільна безкорислива корисна діяльність.

Всесвітнє павутиння — багатомовне сховище: мільйони пов'язаних між собою документів, що розташовані на комп'ютерах по всьому світу.

Гірські породи — природні тіла, які знаходяться в глибинах землі та на її поверхні.

Громада — група людей, яких об'єднує одне завдання або спільні інтереси.

Ґрунт — верхній пухкий шар землі, на якому ростуть рослини.

Декларація прав дитини — міжнародно-правовий документ, у якому записано основні права дитини.

Джерела енергії — природні речовини, тіла, явища, завдяки яким можна отримувати енергію.

Джерелó — у даному випадку писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження.

Доброзичливий — який бажає, зичить людям добра, співчутливо ставиться до інших, дбає, піклується про них.

Довіра — ставлення до кого-небудь, яке виникає на основі віри в чийсь справедливості, чесності, щирості тощо.

Жести — виразні рухи частин тіла.

Зацікавлювати — викликати цікавість у кого-небудь, привертати чийсь увагу.

Збільшувальні прилади — прилади, за допомогою яких вимірюють лінійні об'єкти природи, а також ті, що мають невеликі розміри.

Земноводні — група тварин, які мешкають і на землі, і у воді.

Зовнішність — зовнішній вигляд людини.

Енергія — здатність тіл виконувати роботу і рухатися.

Європéйський Союз — союз держав Європи, які об'єдналися для досягнення стабільності, миру та процвітання.

Інтерне́т — Всесвітня мережа, яка складається з мільйонів комп'ютерів у різних куточках земної кулі, поєднаних між собою.

Інформаці́йні процеси — процеси отримання, зберігання, опрацювання, передавання повідомлень.

Інформа́ція — відомості, новини про події, предмети, явища.

Історична пам'ятка або **історичне джерело** — предмети минулого, за якими вивчають життя людей у давні часи.

Кодува́ння — перетворення повідомлень у зручну для передавання, зберігання та опрацювання форму.

Команда — наказ, вказівка виконати певні дії.

Комахи — найчисленніша група тварин, яка пристосувалася до різноманітних умов існування.

Комбайнер — робітник, який на комбайні збирає врожай.

Корисні копалини — усі гірські породи, що використовуються людьми.

Легені — органи дихання, які діють без упину і вдень, і вночі, весь час подає в організм повітря і забирає використане.

Логічне слідування — висловлювання, яке утворюється із двох висловлювань за допомогою слів **якщо** і **то**.

Межі особистого простору — це відстань, на якій нам комфортно, тобто зручно, спілкуватися з іншими людьми. Це уявна лінія.

Милосердя — добре, співчутливе ставлення до когось.

Міміка — виразні рухи м'язів обличчя.

Моральні зміни — зміни у поведінці людини, її ставленні до інших людей.

Нага́йка — батіг зі сплечених ремінців.

Наполегливість — риса характеру, яка об'єднує завзяття, стійкість, непохитність у досягненні певної мети.

Невпевнений — який не має впевненості у чому-небудь, який сумнівається в істинності чого-небудь.

Нерест — період розмноження риб.

Носії повідомлень — об'єкти, на яких зберігаються повідомлення.

Обладнання — прилади та пристрої, які використовують для здійснення спостережень, вимірювань, експериментів.

Паливні корисні копалини — торф, буре вугілля, кам'яне вугілля, нафта, природний газ. З них виробляють бензин, гас, мастила, пластмаси, ліки.

Пам'ятка — предмет, що служить нагадуванням про когось або щось.

Першовідкривач — той, хто перший відкриває нові землі, країни тощо.

Плагіат — використання відомостей, текстів, світлин, малюнків без посилання на прізвище автора.

Плавлення — процес переходу речовин із твердого стану в рідкий.

Плазуни — тварини, які пересуваються плазуючи.

Планування — заздалегідь визначений порядок дій, потрібних для досягнення поставленої мети.

Півінь — значне підняття рівня води у водоймах.

Потреба — необхідність у чомусь, комусь.

Презентація — подання, представлення чогось нового.

Раса — велика група людей, що відзначається характерним виявом спільних фізичних ознак. Вони передаються спадково і є доволі вираженими.

Рєбус — слово або речення, зображене за допомогою малюнків, цифр, букв та різних знаків.

Редактор презентацій — програма для створення комп'ютерних презентацій.

Речовина — те, з чого складаються фізичні об'єкти природи та тіла.

Розвиток — зовнішні і внутрішні зміни, які відбуваються в часі.

Розчин — розчинені у воді речовини.

Рослини — організми, яким властиві живлення, розмноження, ріст і розвиток.

Рудні корисні копалини — залізна руда, мідна руда. Їх використовують як сировину для виплавляння металів.

Селекціонер — фахівець, що виводить нові сорти рослин.

Середовище існування рослини — те, що оточує рослину і впливає на її життя.

Сет — партія гри в теніс та деякі інші спортивні ігри.

Сільськогосподарські робітники — працівники, які виконують різні види польових робіт (збирають урожай, вантажать його тощо).

Система команд виконавця — набір команд, які може виконати цей виконавець.

Собор — головна чи велика церква міста.

Соціальна мережа — сторінка в Інтернеті, де можна самостійно публікувати будь-яку інформацію й обмінюватися нею з іншими людьми.

Спілкування — діалог, під час якого людина і говорить, і слухає.

Справедливість — людські стосунки, дії, вчинки, які відповідають моральним і правовим вчинкам.

Стосунки — це зв'язок між людьми, які добре знають одне одного.

Тактовний — який володіє почуттям міри, такту.

Терпимість — здатність терпимо, поблажливо ставитися до чужих звичок, звичаїв, поглядів, вад.

Толерантність — повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності.

Травлення — процес перетворення їжі на поживні речовини, які засвоюються організмом.

Традиції — усталені норми, манéri поведінки, звичаї та погляди, що передаються з покоління в покоління.

Фізичні зміни — зміни зросту і маси тіла.

Форматування тексту — змінення зовнішнього вигляду тексту.

Характер — у перекладі з давньогрецької означає «чепканка», «печатка». Характер «містить» важливі відомості про людину.

Хвойні рослини — вічнозелені дерева та кущі.

Хорт — тонконогий, з довгою гострою мордою мисливський собака.

Цинізм — відверто зневажливе, зухвале ставлення до загальноприйнятих норм моралі, етики, до чого-небудь, що користується загальним визнанням, повагою.

Ціна поділки — значення найменшої поділки шкали.

Шапінкові гриби — гриби, що мають на поверхні ніжку і шапинку.

Шара́да — загадка, у якій закодовано слово, що складається з кількох частин.

Шкільна́ грома́да — об'єднання педагогів, дітей та батьків для досягнення спільних цілей.

Шкі́ра — міцна еластична оболонка, яка надійно захищає організм від негативних зовнішніх впливів.

QR-код — штрих-код, у якому заховано різну інформацію: адреси сайтів, номери телефонів, тексти тощо.

Зміст

Вступ	3

8 Розділ «ЖИВІ ОРГАНІЗМИ. РОСЛИНИ»

Що потрібне рослинам?	4
Досліджую квіткові рослини	6
Дізнаюсь про особливості хвойних рослин	8
Команди та виконавці	10
Звідки з'явилися рослини?	12
Визначаю умови для життя рослин	14
Пристосування рослин	16
Система команд виконавця	18
Як розмножуються рослини?	20
Визначаю різноманітність грибів	22
Визначаю користь рослин	24
Алгоритми та їх виконання	26
Коли рослина — ворог?	28
Застосовую знання про рослини	30

9 Розділ «ЖИВІ ОРГАНІЗМИ. ТВАРИНИ»

Чи впливають тварини на природу?	32
Алгоритми в навчанні	34
Яких тварин найбільше?	36
Хто заселяє водойми	38
Вивчаю тварин суходолу	40
Алгоритми в нашому житті	42
Різноманітність птахів	44
Дізнаюся про турботливість птахів	46
Як живуть звірі?	48
Алгоритми та їх виконання	50

Зміст

Дізнаюся про турботливість звірів	52
Чим дикі тварини відрізняються від свійських?	54
Алгоритмічна мозаїка	56
Застосовую знання про тварин	58

10 Розділ «ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОРГАНІЗМ»

Розрізняю системи органів людини	60
Вивчаю скелет і м'язи	62
Знайомтеся — презентації	64
Вивчаю травну систему	66
Складаю раціон харчування	68
Створюю комп'ютерну презентацію	70
Вивчаю систему органів дихання	72
Дізнаюся про функції кровоносної системи	74
Чи є шкіра органом тіла?	76
Як додати слайди до презентації	78
Про що «говорять» органи чуття?	80
Застосовую знання про людину та її організм	82

11 Розділ «МОЯ ШКІЛЬНА І МІСЦЕВА ГРОМАДИ»

Визначаю правила спілкування	84
Форматування тексту	86
Чи вмію я слухати?	88
Вчуся розумітися	90
Які вчинки корисні для спільноти?	92
Ілюструємо презентацію	94
Волонтерство: навіщо і як допомагати іншим?	96
Моя громада	98
Шкільна громада	100
Переглядаємо презентацію	102
Застосовую знання про шкільну і місцеву громади	104

12 Розділ «МОЯ КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»

Що розповідає про минуле?	106
Історичні та культурні пам'ятки рідного краю	108
Відомі особи культури і мистецтва України	110
Видатні спортсмени/спортсменки України	112
Етапи створення презентації	114
Визначаю способи мандрування	116
Організую подорож	118
Проводимо презентацію	120
Українські й іноземні винахідники та мандрівники	122
Роль винаходів у нашому житті	124
Застосовую знання про культурну спадщину	126

13 Розділ «МИ — ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ. МИ — ЄВРОПЕЙЦІ»

Збираю відомості про минуле	128
«Що об'єднує громадян України». Досліджуємо	130
Подорожую в минулому	132
Що об'єднує українців?	134
«Що об'єднує громадян України». Презентуємо	136
Україна — демократична держава	138
Держави-сусіди України	140
«У яких країнах живуть українці». Досліджуємо	142
Навіщо держави об'єднуються?	144
«У яких країнах живуть українці». Презентуємо	146
Застосовую знання за розділом	149
Мій словничок	150

Навчальне видання

ЛОМАКОВСЬКА ГАННА ВІТАЛІЙВНА, ЄРЕСЬКО ТЕТЯНА ПАВЛІВНА
ПРОЦЕНКО ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

За редакцією М. С. Вашуленка

Я досліджую світ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Редактор *О. Г. Трофімова*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Комп'ютерна верстка *К. П. Миرونчик*
Коректор *О. В. Сєвєрцева*
Дизайн обкладинки та макетування *П. В. Ширнін*

Формат 70×100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 12,31 + 0,55 форзац.

На с. 84, 85, 88—90 використано фрагменти текстів практикуму «Вчимося жити разом» для учнів з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа) авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші; підручника для 3 класу «Основи здоров'я» авт. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В.; фрагменти текстів «Вчимося жити разом». Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші.

В оформленні підручника використано світліни і малюнки з сайтів <http://freepik.com>, <https://pixabay.com>, <https://www.kisspng.com>, <https://www.shutterstock.com> авторів:

A3pfamily, addkm, Aedka Studio, Africa Studio, Aisyagilumaranas, Aleksandr Rybalko, Aleksandra H. Kossowska, Alex Stemmer, Alila Medical Media, allstars, alsutsky, Ana Gram, Andrew Hagen, Anton Kozyrev, Anton Kozyrev, Ariadna Nevskaya, arjma, ArTDI101, ASDF_MEDIA, Balazs Justin, belushi, Bildagentur Zoonar GmbH, Bildagentur Zoonar GmbH, bluehand, BRG.photography, Budimir Jevtic, Burakova_Yulia, Burdun Iliya, Butterfly Hunter, chanus, Christos Georgiou, chuchiko17, Coatesy, Colttty, corbac40, David Dennis, Dean Drobot, Denis Pogostin, Diana Taliun, dividedog, Dmitry Abduraimov, DmyTo, Dolores M. Harvey, Drop of Light, Dx09, Eired, Elena Barbaros, Elena Hramova, Elena Hramova, elmm, Elzloy, ESB Professional, Evgeny Krasilnikov, Faruk Altin, FennisWolf, fongbeerredhot, Gallinago_media, givaga, Glasscage, Gorodenkoff, G-Stock Studio, Hirundo, hsgencia, Iakov Filimonov, IM_photo, iurii, Izzy-Belle, Jack PhotoWarp, janista, Jaro Mikus, javi_indy, Jef Wodniack, Julia Reschke, Kate Cuzko, Kate Cuzko, katobonsai, kawkin, Kazakova Maryia, Kazakova Maryia, Kazakova Maryia, Kletr, Kostiantyn, Kovalchuk Oleksandr, Kuzina Natali, Leonid Andronov, LFRabano, LianeM, LifeCollectionPhotography, Lightspring, Lorelyn Medina, Lukiyanova Natalia frenta, Lyudmila2509, Macrovector, mahay, Maksimilian, Mariia Masich, Matauw, mattjamesphotography, MediaFuzeBox, Mick Harper, mickallnice, mjaud, Monkey Business Images, muuraa, My Sunnyday, Mykola Mazuryk, NATALIA LYUBOVA, Nattika, nauticrea, Nickolay Khoroshkov, NickolayV, Nor Gal, NorSob, Nosyrevy, oksana2010, Oleksandr Lytvynenko, Oleksandr Lytvynenko, Olga Popova, Olga, Anourina, OlgaPonomarenko, Olya Detry, oticki, Panu Ruangjan, PaO_STUDIO, Pavel G, Pavel Kobys, Phonlamai Photo, Pixel-Shot, Pressmaster, Prokofiev Nikolay, Ovasimodo art, Rawpixel.com, Rawpixel.com, Regissercom, Rich Carey, Rido, Rido, Rido, Robert Kneschke, Rostislav Stefanek, Rostislav Stefanek, Rudmer Zwerwer, Ryzhkov Oleksandr, Sergei Butorin, Sergey Novikov, Sergey Ryzhov, serkan mutan, ShadeDesign, ShadeDesign, Shairaa, Shchus, Southern Wind, spfotocz, spiro, Stanislaw Mikulski, Strakovskaya, Subbotina Anna, Tatyana Vyc, Tonio_75, Trofimov Denis, TTstudio, Valentyn Volkov, Vangert, Vector Tradition, Victoria Antonova, Viktor Sergeevich, Vitalii M, Vitalii Petrusenko, vitayulia, Vlad Siaber, Vladimir Razgulyaev, Volnata, Volodymyr Burdiak, voy ager, Voyagerix, wavebreakmedia, wavebreakmedia, Weenee, wolfness72, y_seki, YuliaShvetsova, ziesuin.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідомо «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Яка
будова
квіткової
рослини?

листок

- ▶ забезпечує дихання та випаровування води
- ▶ місце утворення поживних речовин з води та вуглекислого газу

плід з насінням

- ▶ захист насіння від несприятливих умов навколишнього середовища
- ▶ поширення насіння у природі
- ▶ розмноження рослини

квітка

- ▶ утворення насіння та плодів

стебло

- ▶ з'єднує корінь з іншими органами рослини
- ▶ постачає воду з розчиненими речовинами від кореня до інших надземних органів рослини
- ▶ забезпечує зворотній рух поживних речовин від листків до кореня
- ▶ піднімає листя до джерела світла

корінь

- ▶ закріплює рослину в ґрунті
- ▶ забезпечує постачання з ґрунту води з розчиненими речовинами

Як
розмножуються
рослини?

Насінням

Частинами рослини

коренем

стеблом

листяком

Які бувають
ВИДИ
рослин?

Дикорослі

зростають у природі
самостійно: у лісі,
полі, водоймах

кропива,
подорожник, осот

Культурні

людина спеціально
вирощує їх для
своїх потреб

цукровий буряк,
троянда, жито

Групи культурних рослин

зернові

ячмінь, жито,
пшениця, овес

олійні

соняшник, соя,
арахіс, ріпак

овочеві

цибуля, огірок,
морква, перець

кормові

люцерна, коню-
шина, вівсяниця

плодово- ягідні

груша, персик,
яблуна, малина

технічні

цукровий буряк,
льон, бавовник

декоративні

жоржина, тро-
янда, айстра